

НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ

ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ. СОЦІОЛОГІЧНА ДУМКА В УКРАЇНІ

Методичні рекомендації для студентів,
які навчаються за спеціальністю 054 – Соціологія
(заочно-дистанційна форма навчання)

Видавництво НУА

НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ

**ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ.
СОЦІОЛОГІЧНА ДУМКА В УКРАЇНІ**

Методичні рекомендації для студентів,
які навчаються за спеціальністю 054 – Соціологія
(заочно-дистанційна форма навчання)

Харків
Видавництво НУА
2021

УДК 316(477) (091)(072+075.8)

І90

*Затверджено на засіданні
кафедри соціології та гуманітарних дисциплін
Народної української академії.
Протокол № 7 від 7.12.2020*

Автор - упорядник д-р філос. наук *К. В. Батаєва*

Рецензенти: канд. соціол. наук *Т. В. Зверко*,
канд. соціол. наук *О. В. Бірченко*

Дане видання складено згідно з вимогами щодо організації навчального процесу за планом підготовки бакалаврів з соціології і включає матеріали, які допоможуть студентам закріпити теоретичні знання з історії соціології та розвинути навички їх використання на практиці в системі роботи за спеціальністю «Соціологія».

І90 **Історія** соціології. Соціологічна думка в Україні : метод. рекомендації для студентів, які навчаються за спеціальністю 054 – Соціологія (заоч.-дистанц. форма навчання) / Нар. укр. акад., [каф. соціології та гуманіт. дисциплін ; авт.-упоряд. К. В. Батаєва]. – Харків : Вид-во НУА, 2021. – 56 с.

УДК 316(477) (091)(072+075.8)

© Народна українська академія, 2021

ВСТУП

Курс «Історія соціології. Соціологічна думка в Україні» становить теоретичний фундамент соціологічного знання. Освоюючи матеріал курсу, студенти заочної форми навчання вивчають основні етапи становлення та розвитку соціології як науки, біографічні дані та концепції різних авторів, а також фактори, що вплинули на життя вчених, а разом з тим – на становлення їх поглядів, формування певних поглядів на соціальне життя; аналізують різні напрямки в соціології в полеміці їх представників, а також здійснюють діалог з представниками інших галузей соціогуманітарного знання, виявляючи роль і місце соціології в пізнанні соціальних явищ і процесів.

Вивчення історико-соціологічного матеріалу дозволяє не тільки ознайомитися з різними методологічними підходами, з полемікою авторів з актуальних питань, а й зрозуміти логіку обґрунтування того чи іншого концептуального бачення соціальних феноменів, різнопланово вирішувати проблему інтерпретації соціальних явищ (розглядаючи в історико-соціологічному контексті різні варіанти інтерпретації соціальної реальності, а також синтезуючи різні методологічні підходи до вивчення проблем). Це дозволяє студенту сформуванати навички авторського аналізу проблем, розвиває вміння аргументувати свою позицію, послідовно викладати теоретичний матеріал в самостійних і наукових роботах.

Мета курсу полягає у формуванні цілісного бачення історії класичної та сучасної соціології; вивченні основних теорій класичної соціології; застосуванні їх в процесі інтерпретування конкретно-соціологічних даних; проведенні порівняльного аналізу різних соціологічних парадигм.

Для досягнення цієї мети необхідно виконати наступні *завдання*: розглянути основні тези концепцій відомих соціологів; проаналізувати соціальні проблеми, використовуючи різні парадигмальні підходи (ціннісний, соціокультурний, структурно-функціональний, феноменологічний, позитивістський тощо); оволодіти термінологічним словником класичної соціології; познайомитися з основними методами класичної і модерної соціології.

Курс «Історія соціології. Соціологічна думка в Україні» дозволяє розширити ерудицію студентів, стимулює самостійний науковий пошук, сприяє вдосконаленню професіоналізму і формування комплексної соціологічної рефлексії.

У результаті вивчення курсу студенти повинні вміти аналізувати основні тези соціологічних концепцій, критично їх оцінювати; володіти навичками порівняльного аналізу різних теорій і парадигм; вміти використовувати на практиці методологічні рекомендації соціологів-класиків.

Студенти також повинні оволодіти: категоріальним і понятійним апаратом навчальної дисципліни; вміти працювати з соціологічними текстами; зберігати толерантність і коректно захищати свою позицію в теоретичній

дискусії; самостійно шукати, збирати і використовувати наукову інформацію за темою курсу.

Відповідно до вирішення поставлених завдань, структура навчального курсу включає в себе чотири тематичних блоків.

Перший блок має назву «*Соціологічні вчення XIX ст.*». Першу тему цього розділу присвячено предмету історії соціології як науки і аналізу її методологічних проблем. Далі йдеться про специфіку теоретичних поглядів соціологів-класиків О. Конта (як засновника позитивізму в соціології), Г. Спенсера (як засновника еволюційної соціології), представників психологічного напрямку в соціології XIX–XX ст. та про марксистський напрямок в соціології.

Другий блок має назву «*Західноєвропейська соціологія XX століття*», в якому провадиться аналіз теоретичних концепцій видатних соціологів Ф. Тьоніса і Г. Зіммеля (як засновника формальної німецької класичної соціології), Е. Дюркгейма (як засновника напрямку соціологізму), М. Вебера (як автора розуміючої соціології) та В. Парето (як засновника елітології).

Третій тематичний блок «*Американська соціологія першої половини XX століття*» присвячено вивченню концепцій представників Чиказької школи в соціології США, а також основним тезам таких парадигмальних напрямків, як структурний функціоналізм, теорія конфлікту, теорія обміну, символічний інтеракціонізм, феноменологічна соціологія та етнометодологія.

І, нарешті, четвертий блок тем «*Формування української академічної соціології в XIX – XX ст.*» присвячено розгляду основних положень концепцій видатних українських соціологів – М. Драгоманова, О. Потебні, Б. Кістяківського, Н. Шаповала та В. Липинського.

Мета і завдання навчального курсу, а також його зміст спрямовані на формування системи компетенцій, необхідних для повноцінної соціально-професійної діяльності випускника вищого навчального закладу, його самореалізації. Зокрема, йдеться про наступні компетенції:

1. *Соціально-особистісні*: здатність до активної життєвої та громадської позиції (що відображається у вмінні підпорядковувати особисті наукові, життєві та інші інтереси загальнолюдським цінностям та інтересам держави).

2. *Загально-професійні*: здатність в процесі наукової, навчальної та суспільної діяльності створити належний морально-психологічний клімат (що відображається у вмінні дотримуватись етики ділового спілкування в роботі з колегами, а також враховувати стан та настрої інших людей, рівень психологічної напруги в колективі в процесі професійної діяльності та соціальної практики); здатність забезпечувати адекватний розвиток власних професійних компетенцій (що відображається у вмінні визначати характер впливу рівня розвитку власних пізнавальних процесів на ефективність виконання професійних та соціально-виробничих завдань різного рівня складності).

3. *Спеціалізовано-професійні*: здатність забезпечувати необхідний рівень індивідуальної підготовки в галузі професійних знань (що відображається у вмінні глибоко розуміти суть і соціальну значущість, основні задачі соціолога за умов сучасного суспільства, розширювати власну систему знань, безперервно підвищувати інтелектуальний рівень та рівень професійної майстерності на основі самоосвіти); здатність здійснювати комплекс заходів щодо управління персоналом організації, на основі соціально-психологічних знань, отриманих в ході вивчення даного курсу (що відображається вмінням давати оцінку соціально-психологічного клімату в колективі та ін.).

Міждисциплінарні зв'язки.

Навчальний курс «Історія соціології. Соціологічна думка в Україні» має тісні міждисциплінарні зв'язки з такими навчальними дисциплінами і курсами, як «Загальна соціологічна теорія», «Філософія», а також з такими конкретними соціологічними дисциплінами, як «Економічна соціологія», «Політологія», «Соціологія культури» та ін., що впливає на формування комплексу компетенцій студентів.

**РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА З КУРСУ
«ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ. СОЦІОЛОГІЧНА ДУМКА В УКРАЇНІ»**

№ з/п	Види робіт	Кількість балів за видом роботи	Кількість видів роботи	Максимальна кількість балів
1.	На семінарському занятті (підготовка доповідей, повідомлень, участь в дискусії тощо)	0,5	4	2
2.	На лекційному занятті	0,5	4	2
3.	Модульний контроль	5	2	10
4.	Виконання самостійної роботи	8	7	56
5.	Екзамен	30	1	30
Разом				100

КРИТЕРІЇ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

За шкалою ECTS	Визначення за національною шкалою	За національною шкалою	ПМК 1, ПМК 2	Екзаменаційний контроль	Підсумкова оцінка (виставляється в заліковій книжці)
A	ВІДМІННО – відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок	5 відмінно	від 35 до 70 балів допуск до екзамену	25–30	85 – 100
B	ДУЖЕ ДОБРЕ – вище середнього рівня з кількома помилками	4 добре		22–24	75 – 84
C	ДОБРЕ – в загальному правильна робота з певною кількістю значних помилок			20–22	65 – 74
D	ЗАДОВІЛЬНО – непогано, але зі значною кількістю недоліків	3 задовільно	до 34 балів недопуск до екзамену	17–19	57 – 64
E	ДОСТАТНЬО – виконання задовольняє мінімальні критерії			15–16	50 – 56
FХ	НЕЗАДОВІЛЬНО – потрібно попрацювати перед тим, як перескласти	2 незадовільно		7–14	25 – 49
F	НЕЗАДОВІЛЬНО – необхідна серйозна подальша робота, обов'язковий повторний курс			0–6	0 – 24

КОНТРОЛЬ ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПЛАНУ СТУДЕНТА

Для *поточної* оцінки засвоєння студентами викладеного матеріалу на лекційних та семінарських заняттях використовуються елементи діалогу, дискусії, враховуються та оцінюються ступінь активності студентів, їх виключності в аудиторну роботу, участі в обговоренні тих чи інших проблемних питань тощо, також оцінюється зміст доповідей, повідомлень і відповідей на контрольні запитання (зокрема, на семінарських заняттях).

Підсумкова оцінка з курсу виставляється як сумарний бал за виконання всіх обов'язкових видів робіт, що включає роботу на заняттях, виконання двох проміжних контрольних робіт та двох індивідуальних завдань. Мінімальна підсумкова оцінка – 34 балів. Максимальна підсумкова оцінка – 70 балів. У разі незадоволення студента своїм рейтингом на будь-якому етапі вивчення курсу, він має можливість (під керівництвом викладача) корегувати цей рейтинг за допомогою виконання додаткових видів робіт.

**ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ
«ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ. СОЦІОЛОГІЧНА ДУМКА В УКРАЇНІ»**

Назва змістовних модулів і тем	Усього годин	в тому числі			
		лекц.	практ.	інд. робота	сам. робота
<i>Тематичний блок 1. Соціологічні вчення XIX ст.</i>					
Тема 1. Предмет історії соціології як науки та коло її методологічних проблем	14	1	1	6	6
Тема 2. Позитивізм у соціології	14	1	1	6	6
Тема 3. Психологічний напрямок в соціології XIX–XX ст.	14	1	1	6	6
Тема 4. Марксистський напрямок в соціології	14	1	1	6	6
<i>Тематичний блок 2. Західноєвропейська соціологія XX ст.</i>					
Тема 5. Соціологізм у концепції Е. Дюркгейма	13	0,5	0,5	6	6
Тема 6. Розуміюча соціологія М. Вебера	13	0,5	0,5	6	6
Тема 7. Соціологічна концепція В. Парето	13	0,5	0,5	6	6
<i>Тематичний блок 3. Американська соціологія першої половини XX ст.</i>					
Тема 8. Чикагська школа в соціології США	13	0,5	0,5	6	6
Тема 9. Структурний функціоналізм Т. Парсонса і Р. Мертона	13	0,5	0,5	6	6
Тема 10. Теорія конфлікту	13	0,5	0,5	6	6
Тема 11. Теорія обміну	22	1	1	10	10
Тема 12. Символічний інтеракціонізм	22	1	1	10	10
<i>Тематичний блок 4. Формування української академічної соціології у XIX–XX ст.</i>					
Тема 13. Соціологія М. Драгоманова	12	1	1	5	5
Тема 14. Соціологічна концепція Б. Кістяківського	12	1	1	5	5
Тема 15. Соціологія політики В. Липинського	14	1	1	6	6
Разом	216	12	12	96	96

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА З КУРСУ «ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ. СОЦІОЛОГІЧНА ДУМКА В УКРАЇНІ»

Тематичний блок 1 «Соціологічні вчення XIX ст.»

Тема 1. Предмет історії соціології як науки і коло її методологічних проблем

Предмет історії соціології. Співвідношення предмету соціології і предмету історії соціології. Проблема періодизації історії соціології та можливі критерії виділення періодів в історико-соціологічному процесі. Методологічна проблематика і її еволюція. Роль окремих соціологів в процесі розвитку історії соціології. Особливості розвитку соціології в окремих країнах. Питання актуалізації соціології та проблематика історії соціології. Основні напрями в підходах до аналізу історико-соціологічного процесу: хронологічний, проблемний, національний, персоніфікований тощо.

Принципи та методи історико-соціологічного пізнання. Взаємозв'язок предмета науки з образом науки, характерним для певної історичної доби. Конкретні приклади з історії соціології. Генезис науки. Історія соціології як історичний досвід вирішення універсальних проблем розвитку теоретичної думки.

Тема 2. Позитивізм у соціології

Особливості позитивістської соціології та соціологічної концепції О. Конта. Завдання соціології: аналіз законів соціального буття в його організаційних формах і процесах розвитку. Соціологія як загальна теорія розвитку суспільства.

О. Конт про соціальний факт, соціальну статистику і соціальну динаміку. Класифікація наук. Закон трьох стадій розвитку людства. Концепція соціального прогресу. Концепція взаємовідношення суспільства та індивіда.

Місце соціології О. Конта в історії позитивізму. Сильні і слабкі сторони соціологічної концепції О. Конта. Оцінка і переоцінка ідей Конта в історико-соціологічному контексті розвитку соціологічної думки.

Особливості позитивізму Г. Спенсера. Його вчення про загальну еволюцію. Характеристика принципів соціального структурування, зростання і диференціації. Закон універсальної еволюції як принцип «інтеграції матерії» і «джерело руху». Суспільство як організм і надорганічний агрегат. Проблема еволюції і соціального прогресу. Особистість і соціальне ціле.

Поєднання еволюційно-історичного зі структурно-функціональним і системним підходами в соціологічній концепції Г. Спенсера. Характеристика соціального організму через його функції. Виділення функцій: «регулятивної», «виробничої», «розподільної».

Тема 4. Психологічний напрямок в соціології XIX століття

Історичні передумови формування психологічного напрямку в соціології. Особливості концепцій Г. Лебона і Г. Тарда. Робота «Закони наслідування» Г. Тарда. Характеристика основних соціальних законів: наслідування, взаємної протилежності і пристосування. Наслідування як найбільш фундаментальне і поширене ставлення, що відображає основу соціальності. Механізм інновацій. Робота «Психологія мас» Г. Лебона. Види натовпів. Психологія вождів і мас. Поняття несвідомого в контексті теорії Г. Лебона.

Робота «Особистість і натовп». Аналіз «психології натовпу». «Натовп» і «публіка». Основні риси натовпу: віра, пристрасть, егоїзм, колективне самолюбство, одностороннє ірраціональне наслідування. Класифікація натовпу: діючі та недіючі натовпи.

Громадська думка і розмови. Їх особливості в концепції Г. Тарда. Взаємовідносини «Я» з іншими «Я», вплив один на одного. «Винахід» як акт індивідуальної творчості, що забезпечує розвиток соціального життя. Звичка і мода як моменти соціального розвитку.

Г. Тард як засновник соціальної психології. Значення ідей Г. Тарда для розвитку соціології, взаємодія з іншими соціологічними концепціями XIX – початку XX ст.

З. Фрейд про структуру суспільства і його динаміку. Проблема конфлікту людини і суспільства. Проблема соціального контролю. Неофрейдизм і постфрейдизм. Вплив ідей психоаналізу на розвиток соціологічної думки, на соціальну філософію і масову культуру. Соціально-психологічні погляди Е. Фромма, Е. Еріксона, Х. Арендт і В. Райха.

Тема 5. Марксистський напрямок в соціології

Антипозитивістський характер марксистського напрямку в соціології. Особливості соціологічної концепції К. Маркса: розгляд суспільства як якісно відмінного від природи, визнання природничо-історичного процесу розвитку. Основні категорії аналізу суспільства і соціальних процесів: суспільно-економічна формація, продуктивні сили і виробничі недержавні відносини, базис і надбудова, класи, класова боротьба, революція і диктатура пролетаріату, трудящі маси (як рушійна сила соціального прогресу). Роль робітничого класу в розвитку суспільства. Принципи класоутворення. Сучасна концепція класів Л. Уорнера.

Виділення діалектичного методу в пізнанні соціальних явищ. Робота «Капітал» К. Маркса. Ототожнення соціології з історичним матеріалізмом. Проблема відчуження в роботі «Економіко-філософські рукописи» К. Маркса. Звернення до соціологічних методів отримання інформації: К. Маркс «Анкета для робітників», Ф. Енгельс «Становище робітничого класу в Англії» (спостереження, опитування, аналіз документів, статистика).

Розвиток ідей про комуністичне суспільство і основні фази його розвитку, розвиток ідей теорії держави і диктатури пролетаріату. Діалектико-матеріалістичний метод розкриття протиріч. Варіанти інтерпретації марксизму (неомарксизм, ленінізм тощо). Значення марксистської теорії для розвитку соціології.

Тематичний блок 2 **«Західноєвропейська соціологія ХХ століття»**

Тема 5. Соціологізм у концепції Е. Дюркгейма

Антибіологізм і антипсихологізм в теорії Е. Дюркгейма. Соціальний факт, його характеристика. Соціальний факт і річ. Їх співвідношення. Правила щодо спостереження соціальних фактів. Правила, які стосуються розрізнення нормального і патологічного. Правила, які стосуються пояснення соціальних фактів.

Соціальна реальність. Індивід і суспільство. Ціннісні і «реальні» судження. Уявлення індивідуальні та колективні. Поділ праці, його роль в процесі суспільних змін. Місце солідарності в суспільстві. Типи солідарності: механічна і органічна.

Концепція нормативних і патологічних соціальних фактів. Категорія «аномії». Теорія самогубств. Причини та типи самогубства: егоїстичне, альтруїстичне, аномічне, фаталістичне.

Теорія релігії, функціональний підхід до її характеристики. Релігія як символічна система. Теорія моралі, її соціально-регулятивні функції. Місце соціологічної концепції Е. Дюркгейма в історії соціології.

Тема 6. Розуміюча соціологія М. Вебера

Основні твори Макса Вебера. М. Вебер як вчений і політик. Загальна концепція соціології. Предмет соціології – соціальна дія, що володіє сенсом: її структура і типи. Основні поняття концепції М. Вебера: поведінка (діяльність), дія (поведінка, що має сенс), соціальна дія (сенс дії співвідноситься з поведінкою іншої людини), соціальне відношення (сталий зв'язок взаємно зорієнтованих дій). Розуміння як осягнення мотивів людської діяльності. Співвідношення раціонального та ірраціонального.

«Ідеальний тип» як теоретичний конструкт і метод, що відображає істотні риси досліджуваної реальності і раціоналізує дослідницьку діяльність. Основні типи соціальних дій:

- цілерациональна (використовує різноманітні засоби для досягнення мети);
- ціннісно-раціональна (раціональна у використанні коштів, але ірраціональна з точки зору мети);
- афективна (вирішальну роль відіграють емоційні спонукання);

– традиційна (реалізується завдяки засвоєним звичаям).

«Протестантська етика і дух капіталізму». Сенс життя і релігійна мотивація економічної поведінки. Особливості католицької і протестантської освіти. Цінності як детермінанти людської поведінки. М. Вебер про процедуру соціологічного дослідження: спостереження, інтерпретація, конструювання ідеального типу, «розуміння» мотивів.

Праця М. Вебера «Політика як покликання і професія». Політична соціологія. Політичний лідер. Харизма. Поняття легітимності. Типи легітимного панування. Бюрократія, її характеристика. Праця М. Вебера «Наука як покликання і професія».

Значення соціологічної концепції М. Вебера.

Тема 7. Соціологічна концепція В. Парето

Теорія соціальної поведінки В. Парето. Логічні та нелогічні дії, підстави їх розмежування. Співвідношення засобів і цілей як критерію розмежування дій; порівняння з ідеями М. Вебера про соціальну дію.

Почуття як глибинна основа людських дій. Теорія ірраціоналізації людської поведінки. Порівняння ідей В. Парето і З. Фрейда. Постійні і мінливі елементи нелогічних дій. «Опади» і «похідні». Класифікація опадів. Класифікація похідних.

Теорія еліт В. Парето. Поняття еліти, «широке» і «вужке» визначення еліти. Види еліт (правляча і неправляча). Характерні риси правлячої еліти. Механізми управління масами («за допомогою сили» чи «за допомогою переконання»). Соціальна стратифікація В. Парето. Циркуляція еліт як елемент підтримки соціальної рівноваги. Революція як доповнення циркуляції еліт, сутність революції. Цикли підйому і занепаду еліт. Типи еліт у сфері політики («леви» і «лисиці») і в сфері економіки («рантьє» і «спекулянти»). Теорія еліт В. Парето і сучасність.

Значення ідей В. Парето для розвитку соціологічного знання. Співвідношення концепції В. Парето з концепціями К. Маркса, Е. Дюркгейма, Г. Спенсера, З. Фрейда.

Тематичний блок 3

«Американська соціологія першої половини ХХ ст.»

Тема 8. Чиказька школа в соціології США

Домінування Чиказької школи в американській соціології в період 1915-1935 рр., її вплив на розвиток соціології в Америці.

Основні риси: поєднання емпіричних досліджень з теоретичними узагальненнями; широта теоретичних орієнтацій; інтерес до різноманітних методів отримання соціологічної інформації.

Роберт Парк і Ернст Берджес. Особливості їх соціологічної концепції. Проблема колективної поведінки і соціального контролю. Питання соціальної дистанції і соціальної зміни. Особистість і соціальна роль. Праця Р. Парка та Е. Берджеса «Введення до соціології» («Зелена біблія»).

Вивчення міжрасових і національних процесів. Тема маргінальної особистості. Характеристика міграції як колективної поведінки, що характеризує біотичну природу індивідів; характеристика екологічної структури на макрорівні, яка і є предметом дослідження соціальної екології. Подальший розвиток ідей соціальної екології. Характеристика ідей соціалізації людини в суспільстві. Вивчення проблем сім'ї та міста.

Флоріан Знанецький – засновник гуманістичної соціології. Його робота «Вихідні дані соціології». Ф. Знанецький про соціальну систему і структуру суспільства як продукту людської діяльності. Робота У. Томаса і Ф. Знанецького «Методологічні замітки». Загальна характеристика роботи. У. Томас і Ф. Знанецький про зростаючу роль соціології, про проблему соціального контролю, про соціальної цінності тощо.

Поєднання дослідницьких програм з навчальним процесом – особливості навчання в Чиказькому університеті. Актуалізація різноманітних міждисциплінарних зв'язків.

Тема 9. Структурний функціоналізм Т. Парсонса і Р. Мертона

Загальна теорія дії як результат критичного осмислення ідей М. Вебера, Е. Дюркгейма, В. Парето та ін.

Толкотт Парсонс як творець теорії дії і системно-функціонального аналізу. Розуміння соціальної дії як системи, що самоорганізується, своєрідність якої виражається в символічності і нормативності. «Єдиний акт» і система дії. Сутність соціальної взаємодії. Основні поняття: «діяч», «ситуація», «орієнтація діяча на ситуацію», «структура», «потрібнісні диспозиції», «типові змінні дії», «функція». Функціональна залежність як співвідношення системи та її елементів. Структурні одиниці дії. Система дії як сукупність одиниць дії і декількох видів відносин. Рівні соціальної дії. Соціологія – наука про соціальні системи, головним змістом котрих є «людська поведінка». Методологія функціонального аналізу. Т. Парсонс – засновник функціоналізму і творець теорії соціальної системи.

Роботи Т. Парсонса «Функціональна теорія змін», «Система координат дії і загальна теорія систем дії: культура, особистість і місце соціальних систем» та їх характеристика. Протиріччя парсонівського синтезу.

Роберт Мертон. Його життєвий шлях, роль в розвитку американської академічної соціології. Р. Мертон про цілі і завдання соціології. Соціальна структура. Складнощі розвитку соціальної структури і конфлікт.

Роботи Р. Мертона «Наука, техніка, і суспільство Англії XVII в.», «Явні і латентні функції» та їх роль у розвитку теорії функціонального структуралізму.

Процедурні правила функціонального аналізу, теорія середнього рівня, основний категоріальний апарат Р. Мертона.

Порівняльний аналіз ідей Р. Мертона та Т. Парсонса.

Тема 10. Теорія конфлікту

Карл Маркс і діалектична теорія розвитку конфлікту. Основні положення його концепції. Аналітичні і емпіричні категорії. Модель соціальної конфліктності.

Георг Зіммель і конфліктний функціоналізм. Основні положення концепції. Функції соціального конфлікту щодо соціальних акторів та соціального цілого. Характеристика гостроти конфлікту.

Ральф Дарендорф Його уявлення про порядок; аналітичні та емпіричні категорії. Принципові проблеми та методологічні положення.

Льюїс Козер як продовжувач конфліктного функціоналізму. Основні категорії та характеристики причин конфлікту, його гостроти, тривалості, функцій.

Інституційний аналіз конфліктності в концепції Дж. Рекса. Проблема конфліктності в соціологічній теорії, спеціальна теорія конфлікту. Проблема синтезу теоретичних підходів.

Тема 11. Теорія обміну

Інтелектуальні корені виникнення теорії обміну. Теорія обміну в антропології. Психологічний біхевіоризм і теорія обміну.

Д. Хомманс і його концепція обміну. Модель обміну в теорії соціології, образ суспільства по Д. Хоммансу. Формування концепції на стику соціологічного мислення (постпозитивізму, соціального біхевіоризму) і економічного утилітаризму. Аналіз «реальної поведінки» раціонально діючого індивіда, який бере участь в обміні; ядро теоретичної моделі – принцип успіху, сенс якого міститься в тому, що чим частіше вчинки суб'єкта винагороджуються, тим більше він до них схильний. Формування соціальної організації; елементарні форми обміну.

Ідеї структуралізму в теорії обміну П. Блау. Теоретична стратегія П. Блау. Його ставлення до ідей Д. Хомманса. Основні принципи обміну. Рівні соціальної організації. Образ суспільства.

Місце і роль теорії обміну в історико-соціологічному контексті.

Тема 12. Символічний інтеракціонізм

Проблеми побудови «теорії» символічного інтеракціонізму. Теоретичні передумови виникнення. Джордж Герберт Мід і його роль у створенні теорії символічного інтеракціонізму. Його роботи: «Розум, Я і суспільство», «Від

жесту до символу», «Інтерналізовані Інші і самість», «Аз і Я» та ін.

Основні тези і поняття символічного інтеракціонізму. Соціальний акт, суб'єкти взаємодії, комунікація, узагальнений інший, жест і символ, конвенціональний жест.

«І» і «Ме» – основні елементи рольової теорії особистості Дж. Міда. Місце і значення символічного інтеракціонізму в історико-соціологічному процесі. Послідовники ідей Дж. Міда. І. Гофман та «концепція соціальної драматургії».

Тематичний блок 4

«Формування української академічної соціології у ХІХ–ХХ ст.»

Тема 13. Соціологія М. Драгоманова

Драгоманов М. як один з фундаторів української соціології. Політична соціологія М. Драгоманова: влада як соціологічне явище, форми державного устрою. Концепція державного федералізму. Самоврядування і централізм. М. Драгоманов про особливості соціально-культурного розвитку України.

Релігійна соціологія М. Драгоманова. Взаємовідносини між церковною і державною владою. Негативні наслідки втручання держави у справи церкви.

Тема 14. Соціологічна концепція Б. Кістяківського

Теоретичні витoki соціології Б. Кістяківського. Проблеми методології наукового пізнання (плюралістичність методу аналізу соціальних явищ). Специфіка соціології права. Поняття правової реальності і правової дійсності.

Специфіка предмета соціології. Поняття достовірності і необхідності у соціології. Умови перетворення соціології в науку. Наукові категорії як пізнавальні засоби. Б. Кістяківський про феномен причинності суспільних явищ. Проблема цінностей у науковому дослідженні.

Тема 15. Соціологія політики В. Липинського

В. Липинський як представник української політичної соціології. Особливості його соціологічної концепції. Проблеми української державності, причини занепаду та шляхи відродження.

Історичний процес, механізми його розвитку, роль і значення держави, політичних еліт в цьому процесі. Вождь і народна маса. Роль творчої меншості в історії. Роль географічного чинника в історії. Теорія еліти. Типи еліт (охлократія, класократія, демократія). Історія як циркуляція еліт. Утопічність ідеї гетьманства в Україні.

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ З КУРСУ «ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ. СОЦІОЛОГІЧНА ДУМКА В УКРАЇНІ»

Основні джерела

1. Бакіров, В. (2012). *Соціологія в Україні. Сучасний стан і перспективи розвитку соціології в Україні та Європі*. Київ: ІС НАНУ, с. 20–25.
2. Батаєва, К., Бурлачук В., Головаха-Хікс І. та інші. (2018). *Історія української соціології*. Київ: Видав. дім «Кондор», 392 с.
3. Головаха, Є., Стегній О. (ред.) (2012). *Сучасний стан і перспективи розвитку соціології в Україні та Європі*. Київ: ІС НАНУ. 188 с.
4. Городяненко, В. Г. (2008). *Соціологія ХІХ – початку ХХ століття*. Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 626 с.
5. *Зарубіжна соціологія (ХХ – початок ХХІ ст.)*. (2011). Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 656 с.
6. Култаєва, М. Д. (2008). *Західноєвропейська теоретична соціологія ХХ століття*. Харків, Основа. 294 с.
7. Піча, В. М. (ред.). (2016). *Історія соціологічної думки*. Львів : «Новий Світ – 2000», 687 с.
8. Рущенко, І. П. (ред.). (2017). *Історія соціології*. Харків: ТОВ «Планета-Прінт», 432 с.

Додаткові джерела

1. Афанасьєв, В. В. (2012). *Западная социология ХХ века*. М.: Канон, 288 с.
2. Батаєва, К., Макаренко, К. та Полякова, Ю. (2017). Мотив-аналіз шкільних підручників з літератури в контексті теорії формування досягальності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 3, с.119–134.
3. Батаєва, К. (2015). Проблема церковно-державних відносин у соціології релігії М. Драгоманова. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, с.164–174.
4. Батаєва, К. (2017). *Візуальне від античності до постсучасності*. Київ: Кондор-Видавництво, 242 с.
5. Батыгин, Г. С. (2015). *История социологии* [online]. М.: ИД «Высшее образование и наука», 444 с. Available at: <http://www.twirpx.com/file/39086/> [Accessed 03 Jan. 2021].
6. Бурдые, П. (2014). *Социальное пространство: поля и практики*. СПб.: Алетейя, ч.1, 567 с.
7. Вебер, М. (2010). *Хозяйство и общество*. М. : Изд-во ГУ ВШЭ, 623 с.
8. Гарфинкель, Г. (2007). *Исследования по этнометодологии*. СПб.: Питер, 335 с.

9. Голенкова, З. Т. (2011). *История социологической мысли в странах Центральной и Восточной Европы*. М. : РУДН, ИС РАН, 269 с.
10. Гусев, А. (2009). Категория социальной дистанции в творчестве Г. Зиммеля. *Социол. исслед.*, 4, с.45–51.
11. Драгоманов, М. (2001). *Документи і матеріали 1841–1994*. Львів: НТШ. 731 с.
12. Черниш, Н. (2009). *Соціологія*. Київ: Знання, 468 с.
13. Шульга, А. (2008). Типология категориально-понятийного аппарата феноменологической социологии. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 4, с.58–67.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ З КУРСУ

Тематичний блок 1. Соціологічні вчення XIX ст.

Семінар 1

Тема 1. Предмет історії соціології як науки та коло її методологічних проблем

План

1. Співвідношення предмета соціології і предмета історії соціології.
2. Коло методологічних проблем у зв'язку з розумінням предмета історії соціології.
3. Підходи до вивчення історії соціології та розуміння її предмета.
4. Критерії періодизації та існуючі підходи до них.

Контрольні питання

1. Який підхід до вивчення соціології є найбільш продуктивним і чому?
2. У чому полягає, на Ваш погляд, значущість історії соціології в системі соціологічного знання?
3. Чи можна розглядати історію соціології як історію конструювання понять?
4. Соціологія – міф чи наука? Чи можна говорити про її парадоксальний характер? Якщо так, то в чому це виражається?
5. У чому виражається евристична цінність історико-соціологічних ідей?

Теми повідомлень

1. Європейський і американський періоди в історії соціології.
2. Географія поширення соціологічних ідей в XIX і XX ст.
3. Соціологія в корпусі інших гуманітарних наук
4. Перспективи розвитку соціології в XXI столітті.

Методичні вказівки до семінару

«Предмет історії соціології як науки і коло її методологічних проблем»

На семінарському занятті доцільно обговорити специфіку соціології як науки, своєрідність її предмета і методології. Звертаючись до вивчення історії соціології, ми бачимо, як історично змінюється предмет соціології, наскільки різноманітними є підходи до його аналізу, який існує великий діапазон позицій соціологів. Характеристика функцій соціології може визначатися через функції науки або культури, спектр яких дуже великий. Існують такі функції: прогностична, пізнавальна, ідеологічна, аксіологічна, евристична, інтегруюча,

верифікаційна, практична, педагогічна тощо. Соціологія виступає як система наукового знання. На семінарському занятті студенти можуть спробувати проілюструвати на конкретних прикладах ці функції.

Дослідження процесу розвитку і функціонування соціології йде за різними напрямками, – хронологічним, проблемним, національним, персоніфікованим тощо. Кожен з напрямків має свою специфіку і право на існування. Слід обговорити доцільність використання різних критеріїв періодизації розвитку історії соціології; уточнити понятійний апарат, який буде використовуватися на лекційних та семінарських заняттях.

Семінар 2

Тема 2. Позитивізм у соціології

План

1. Причини виникнення позитивістської соціології на початку XIX століття.
2. Основні положення концепції О. Конта.
3. Ідея розвитку в концепції О. Конта.
4. Місце і значення ідей О. Конта в історії розвитку соціологічної думки.
5. Особливості біолого-еволюційної соціології. Місце і роль Г. Спенсера.
6. «Закон універсальної еволюції» Г. Спенсера.
7. Г. Спенсер про шляхи і стадії розвитку суспільства.
8. «Підстави соціології» Г. Спенсера.

Контрольні питання

1. Які соціально-економічні причини вплинули на виникнення позитивізму?
2. Яку роль зіграв О. Конт в обґрунтуванні основних положень позитивістської соціології?
3. Проаналізуйте класифікацію наук О. Конта; яку роль вона зіграла в історії соціології?
4. Проаналізуйте зміст соціальної статистики і соціальної динаміки як основних розділів позитивної соціології.
5. Як інтерпретує О. Конт ідею прогресу?
6. Назвіть методи позитивної соціології (по О. Конту).
7. Опишіть сутність закону трьох стадій соціального розвитку.
8. Надайте характеристику класифікації різних типів товариств за Г. Спенсером.
9. У чому полягають особливості позитивізму Г. Спенсера?
10. Яку роль в його концепції виконує «закон універсальної еволюції»?

Теми повідомлень

1. Позитивізм у соціології та програма соціальної реконструкції.
2. Соціологічні ідеї О. Конта в Росії XIX століття.
3. Поняття «консенсус» у концепції О. Конта.
4. Відносини між К. де Сен-Сімоном і О. Контом як вчителя і учня (творчі долі, співвідношення ідей, полеміка).
5. Еволюція і прогрес у соціологічній концепції Г. Спенсера.
6. Етичні та естетичні погляди Г. Спенсера.

Методичні рекомендації до семінару «Позитивізм у соціології»

Вивчаючи філософські та соціологічні погляди О. Конта, слід звернути увагу на процес становлення ідей позитивізму. У початковому тлумаченні О. Конта позитивізм означав вимогу до філософів відмовитися від пошуків першопричин, будь-яких субстанціональних сутностей, висувалася теза позитивного знання, тобто знання, що спирається виключно на факти.

Напрямок позитивізму сформувався під впливом бурхливого розвитку природничих наук, що багато в чому визначило основні риси позитивізму: раціональність, експериментальність, емпірична перевірюваність, науковість знання. Особливу роль при цьому відіграють спостереження, порівняння та історичний аналіз.

Соціологія, за Контом, це єдина наука, яка вивчає соціальну поведінку людини. Вживаючи термін «соціологія», О. Конт має на увазі наукове вивчення явищ суспільного життя в діахронічному та синхронічному аспектах.

О. Конт формулює закон інтелектуальної еволюції людства, згідно з яким виділяє три стадії: теологічну або фіктивну, метафізичну або абстрактну, позитивну або реальну. Основна ознака позитивної (або реальної) стадії – закон постійного підпорядкування уяви спостереженням. На семінарському занятті слід обговорити проблему застосовності закону трьох стадій О. Конта в ситуації аналізу сучасного соціуму.

Соціологія включає в себе, по О. Конту, два розділи – соціальну статику і соціальну динаміку. Соціальна статика описує, з яких елементів складається суспільство (по О. Конту, це – індивід, сім'я, суспільство). Соціальна динаміка розглядає зміни соціальних систем, теорію соціального прогресу. Одне з центральних понять О. Конта – поняття соціального факту.

Соціальна статика розглядає чинники, що сприяють підтриманню порядку в суспільстві, стійкості, стабільності, солідарності. Соціальна динаміка розглядає чинники, що забезпечують прогрес (як розвиток порядку); розвиток при цьому розглядається як еволюційний. На семінарському занятті слід спробувати відповісти на питання, чи можна сучасну соціологію також поділяти на соціальну статику і соціальну динаміку.

О. Конт розглядає класифікацію наук, що включає математику і механіку, науки про неорганічні тіла, науки про органічні тіла, соціологію. При цьому

мова йде про «ієрархію шести основних наук»: математики, астрономії, фізики, хімії, біології і соціології.

Характеризуючи сильні сторони позитивізму, можна підкреслити прагнення концептуалізувати процес розвитку, виокремити провідні лінії суспільного розвитку, знайти історичне пояснення соціальної дійсності, бажання використати кількісні та статистичні методи в соціології, забезпечити творчу інтеграцію між природними і соціальними науками. До слабких сторін можна віднести визнання тільки лінійного характеру соціальної еволюції, недооцінювання різноманіття історичних форм суспільного розвитку.

Герберт Спенсер є засновником органіцизму в соціології; він узагальнив і синтезував ідеї позитивізму, висуваючи кілька нових для його часу теоретичних положень. Його основні роботи: «Основні начала» (1892), «Підстави біології» (1864-1867), «Підстави психології» (1879-1893), «Підстави соціології» (у 3-х томах, 1876-1896), «Соціальна статика» (1850), «Соціологія як предмет вивчення» (1873).

Г. Спенсер, проводячи аналогію між біологічними і соціальними організмами, розвиває вчення про загальну еволюцію, яке дозволяє розглядати принципи соціального структурування, зростання і диференціації. Він виділяє три фази «великої еволюції»: неорганічну, органічну і надорганічну. Соціальна еволюція – частина надорганічної, де відбувається взаємодія різних особистостей, скоординованих колективною діяльністю. На семінарі слід обговорити питання застосовності органічних аналогій в ситуації осмислення сучасних соціальних процесів. Чи можна застосовувати щодо суспільства метафору «організму»?

Основні поняття Г. Спенсера: еволюціонізм, органіцизм та функціоналізм. Він звернув увагу на важливість конфліктів та консенсусів в процесі еволюції. Соціальний організм характеризується такими системами: «регулятивною», «такою, що виробляє засоби для життя» та «розподільною». Завдання соціології – встановлення і пояснення функцій соціальних інститутів, які розглядаються як структура «соціальних дій».

На семінарському занятті слід звернути увагу на теорію класифікації товариств Г. Спенсера. Г. Спенсер виділяв такі типи товариств: нижчий – це військове товариство, коли суспільство підпорядковує собі особистість (життя солдата); вищий – виробниче товариство, коли суспільство служить його членам (життя поета). Мета промислового суспільства – «щастя, свобода, індивідуальність».

Обговорюючи ідеї лібералізму Г. Спенсера, доцільно згадати специфічні особливості ліберальної ідеології і потім спробувати виявити своєрідність ліберальних позицій Г. Спенсера.

Семінар 3

Тема 3. Психологічний напрям у соціології XIX–XX ст.

План

1. Предмет соціології та основні риси концепції Г. Тарда.
2. Характеристика основних соціальних законів у роботі Г. Тарда «Закони наслідування».
3. Робота Г. Тарда «Особистість і натовп».
4. Значення ідей Г. Тарда, їх взаємозв'язок з концепціями XIX ст.
5. «Психологія натовпу» Г. Лебона.
6. Концепція соціального характеру Е. Фромма.
7. Концепція ідентичності Е. Еріксона.
8. Концепція тоталітарного суспільства Х. Арндт і В. Райха.
9. Проблеми культури, релігії, моралі в концепції З. Фрейда.
10. Вплив ідей З. Фрейда на розвиток соціогуманітарного знання, на духовну атмосферу і масову культуру.

Контрольні питання

1. Опишіть особливості становлення поглядів французького соціолога Г. Тарда.
2. У чому полягає сутність основних соціальних законів, відкритих Г. Тардом, таких як наслідування, взаємна протилежність і пристосування?
3. Проаналізуйте феномен наслідування як основного виду соціального взаємодії.
4. Назвіть основні риси натовпу і розкрийте характер співвідношення особистості і натовпу в концепції Г. Лебона.
5. Назвіть основні характеристики публіки, виявлені Г. Тардом.
6. Дайте характеристику основних типів соціального характеру в концепції Е. Фромма.
7. Проаналізуйте основні положення праці Х. Арндт «Джерела тоталітаризму» і праці В. Райха «Психологія мас і фашизм».

Теми повідомлень

1. Проблема «психології мас» у працях Г. Тарда, З. Фрейда, Г. Лебона.
2. Проблема «інновації» в концепції Г. Тарда та її значення для дослідження проблем науки і освіти.
3. Концепції тоталітарного суспільства Х. Арндт і В. Райха.
4. Конфлікт як фактор соціалізації: психоаналітичне бачення.
5. Фрейдизм і неофрейдизм.
6. Психоаналіз і мистецтво.

Методичні рекомендації до семінару «Психологічний напрям у соціології XIX–XX ст.»

Г. Тард виступив проти біологізму та органіцизму. Суспільство – це продукт взаємодії індивідуальних свідомостей. У роботі «Закони наслідування» він висуває три основні соціальні закони: наслідування (повторення соціальних явищ), взаємної протилежності і пристосування. Соціологія виступає як «інтерпсихологічна» дисципліна. Г. Тард стверджував, що первинний соціальний факт полягає в наслідуванні, що передує будь-якій взаємодопомозі та розділенню праці.

Основні роботи Г. Тарда: «Закони наслідування» (1890); «Соціальна логіка» (1895); «Громадська думка і натовп» (1902); «Соціальні етюди» (1902) тощо.

Джерело суспільного прогресу – відкриття та винаходи. Це – результат діяльності окремих творчих особистостей, які виробляють принципово нові знання на основі комбінації ідей, що існували раніше, а далі знову вирішальна роль у розвитку суспільства належить наслідуванню, яке за формами вираження може бути різноманітним: це традиції, звичаї, мода тощо. Г. Тард виділяє три основні типи наслідування: взаємне наслідування, наслідування звичаям і зразкам, наслідування ідеалу.

Закони соціології, що охоплюють суть соціального процесу, Г. Тард поділяє на логічні і нелогічні. Логічні з'ясовують, чому одні інновації поширюються, а інші – ні, чи є потреба в них, як нове співіснує зі старим чи вступає з ним у конфлікт. Г. Тард розрізняє натовп і публіку, яка відіграє особливу роль в суспільстві. Г. Лебон також значну увагу приділив проблемі «натовпу». Він досліджує закон «духовної єдності натовпу» як вираження надмірно емоційної поведінки людей в натовпі.

При дослідженні соціологічних проблем в концепції З. Фрейда необхідно розглянути такі його роботи: «Тотем і табу» (1913), «Майбутнє однієї ілюзії» (1927), «Невдоволеність культурою» (1929) та ін. У них він розглядає проблеми культури і цивілізації, релігії і моралі, поєднуючи психологічний та історико-культурний аспекти аналізу.

Соціокультурний аспект ідей З. Фрейда був значною мірою розвинений в концепціях його послідовників. Це знайшло своє відображення у неофройдизмі, зокрема, у концепції Е. Фромма. На семінарському занятті слід розглянути специфічні особливості чотирьох типів соціального характеру, виділених Е. Фроммом: авторитарного, конформістського, руйнівного і продуктивного. Студенти мають застосувати теорію Е. Фромма до аналізу соціальної ситуації в різних типах сучасних суспільств (у тому числі українського суспільства). Слід провести порівняльний аналіз концепцій Г. Лебона, Г. Тарда, Л. Уорда, Е. Фромма, Х. Арндт і В. Райха, кожен з яких запропонував авторське рішення теми «психологія мас».

Семінар 4

Тема 4. Марксистський напрямок у соціології

План

1. Марксизм як система філософських, економічних і соціально-політичних поглядів.
2. Проблема конфлікту в концепції К. Маркса.
3. Матеріалістична інтерпретація антропології (Ф. Енгельс).
4. Значення ідей К. Маркса і Ф. Енгельса для розвитку суспільства і соціологічної думки.

Контрольні питання

1. Назвіть основні проблеми, що розглядаються в концепції К. Маркса.
2. Які основні принципи характеризують марксистську соціологію?
3. Які основні поняття використовують К. Маркс і Ф. Енгельс у соціологічній концепції?
4. Місце, роль і значення марксистської соціології в історико-соціологічному процесі.
5. Що таке матеріалістичного розуміння історії? Дайте визначення поняття суспільно-економічної формації.
6. Яке місце займає ідея соціальної революції в марксистській теорії?

Теми повідомлень

1. Еволюція і революція: порівняльний аналіз ідей Г. Спенсера і К. Маркса.
2. Соціологічні дослідження в роботах К. Маркса і Ф. Енгельса.
3. Взаємодія суспільства і особистості в контексті проблем відчуження. Співвідношення ідей К. Маркса і Ж.-П. Сартра.

Методичні рекомендації до семінару «Марксистський напрямок у соціології»

На семінарському занятті слід звернути увагу на той факт, що соціально-філософські ідеї К. Маркса і Ф. Енгельса заклали основи антипозитивістських орієнтацій в соціології. Основні проблеми марксистського напряму в соціології: ідея відчуження, яку було розроблено К. Марксом у «Економіко-філософських рукописах»; ідея розвитку суспільства як зміни суспільно-економічних формацій, сутність яких визначається виробничими силами і відносинами; сукупність виробничих відносин визначає економічний базис суспільства; суспільно-економічна формація може визначатися як сукупність базису і надбудови; проблема класової боротьби і соціальної революції, результатом якої є встановлення диктатури пролетаріату; проблема соціальної нерівності і пов'язана з нею проблема конфліктів, які повинні вирішуватися революційним шляхом.

Основними роботами К. Маркса, на які слід звернути увагу, вивчаючи соціологічну проблематику у його теорії, є: «Економіко-філософські рукописи», «Маніфест комуністичної партії», «Передмова до критики політичної економії», «Капітал», «Тези про Фейєрбаха». Слід значну увагу приділити обговоренню основних тез праці «Передмова до критики політичної економії» К. Маркса, в якій найбільш яскраво представлено сутність уявлень про суспільство, його структуру, основні закономірності зміни і розвитку, які лягли в основу марксистського напрямку в соціології. Слід провести дискусію, присвячену відомому висловленню К. Маркса: «У суспільному виробництві люди вступають в певні, необхідні, від їхньої волі незалежні відносини – виробничі відносини, які відповідають певному шаблону розвитку їхніх матеріальних продуктивних сил. Сукупність цих виробничих відношень становить економічну структуру суспільства, реальний базис, на якому встановлюється юридична і політична надбудова, якому відповідають певні форми суспільної свідомості. Спосіб виробництва матеріального життя обумовлює соціальний, політичний і духовний процеси життя взагалі. Не свідомість людей визначає їх буття, а, навпаки, їх суспільне буття визначає їх свідомість. На певному ступені свого розвитку матеріальні продуктивні сили суспільства приходять у суперечність з існуючими виробничими відносинами або, що є тільки юридичним виразом останніх, з відносинами власності, всередині яких вони розвивалися. З форм розвитку продуктивних сил ці відносини перетворюються в їх кайдани. Тоді настає епоха соціальної революції».

Тематичний блок 2 **«Західноєвропейська соціологія ХХ ст.»**

Семінар 5 **Тема 5. Соціологізм у концепції Е. Дюркгейма**

План

1. Предмет і метод соціології в розумінні Е. Дюркгейма.
2. «Соціологізм» – філософська основа соціології Е. Дюркгейма.
3. Суспільно-історична концепція Е. Дюркгейма.
4. Суть і значення концепції соціологізму.
5. Теорія самогубства. Типи самогубств.

Контрольні питання

1. Як проблема соціальної солідарності пов'язана з питанням поділу праці, з розумінням нормального і патологічного?
2. Які типи самогубств він виділяє?
3. Як їм вирішується проблема взаємовідносин суспільства і індивіда?
4. Які типи соціальної солідарності він виділяє?

5. У чому виражається специфіка функціонального підходу в розумінні релігії?

Теми повідомлень

1. Порівняльна характеристика концепцій релігії Е. Дюркгейма і М. Вебера.

2. Місце ідеї «аномії» в соціологічній концепції Е. Дюркгейма.

Методичні рекомендації до семінару «Соціологізм у концепції Е. Дюркгейма»

Методологія наукового дослідження Е. Дюркгейма називається «соціологізм». При аналізі його суті слід виявити два аспекти: онтологічний і методологічний. Це означає: 1) соціальна реальність входить в загальний універсальний порядок і розвивається по визначеним законам; 2) суспільство – реальність особливого роду, що не зводиться до інших її видів.

Слід обговорити на семінарі питання про співвідношення індивіда і суспільства в соціології Е. Дюркгейма. Студенти можуть спробувати піддати критиці основну тезу теорії Е. Дюркгейма, згідно з якою соціальна реальність домінує над індивідом, колективна свідомість – над індивідуальною, священне – над світським тощо.

Згідно Е. Дюркгейму, соціологія ділиться на три основні сфери: соціальну морфологію, соціальну фізіологію і загальну соціологію. Соціальна морфологія вивчає «субстрат» суспільства, його структуру і матеріальну форму. Соціальна фізіологія досліджує «життєві прояви суспільства» і охоплює приватні соціальні науки; вона включає соціологію релігії, соціологію моралі, юридичну соціологію, економічну соціологію, лінгвістичну і естетичну. Загальна соціологія здійснює теоретичний синтез і встановлює найбільш загальні закони.

Суспільно-історична концепція включає проблему поділу праці і солідарності. Головне в історичному процесі – розвиток колективності, критерій якої – ступінь суспільної солідарності; типи солідарності, по Е. Дюркгейму, – це механічна і органічна. Перший тип означає відносну рівність, обмежену свободу і майже повну відсутність можливостей для розвитку індивідуальних здібностей; другий тип розвивається за допомогою еволюційного здійснення соціальної системи поділу праці. Поділ праці – це фундаментальний процес, який з'єднує принцип соціальної зв'язку з принципом індивідуалізації особистості. Можна обговорити на семінарі питання: чи є солідарним сучасне українське суспільство? Який тип солідарності (механічний або органічний) реалізується в ньому?

Е. Дюркгейм розмежовував нормативні та патологічні соціальні факти, що характеризують стан суспільства. Нормативні (нормальні) факти – ті, що не виходять за правила, встановлені суспільством; патологічні – ті, що виходять за їх межі (класова боротьба – вид соціальної патології). Він працює з поняттям

«аномія», дає йому класичну трактовку. Він стверджує, що люди можуть бути щасливі тільки тоді, коли їх бажання відповідні їхнім коштам. Аномія – такий стан суспільства, коли відсутня чітка моральна регуляція поведінки індивідів. Багато уваги в концепції Е. Дюркгейма приділяється аналізу питань релігії і моралі.

Е. Дюркгейм показав емпіричний характер соціології, використовуючи кількісні методи збору та аналізу соціальних фактів. Праця «Самогубство: соціологічний етюд» є класичним твором і зразком емпіричного дослідження. Аналізуючи соціальні причини, визначаючи метод дослідження, він характеризує такі типи самогубства: егоїстичне, альтруїстичне, аномійне і фаталістичне самогубство. Він показав, що стан аномії в залежності від обставин може привести людину до самогубства, що зміна в кількості самогубств в суспільстві – це соціологічний і статистичний факт, який залежить від ряду соціальних факторів. Теоретичні тези Е. Дюркгейма слід ілюструвати фактами із сучасного соціального життя.

Семінар 6

Тема 6. Розуміюча соціологія М. Вебера

План

1. М. Вебер – засновник розуміючої соціології і теорії соціальної дії.
2. Основні типи соціальної дії, їх характеристика та особливості. «Ідеальний тип» як метод пізнання соціальної дійсності.
3. Робота М. Вебера «Протестантська етика і дух капіталізму», її значення в розвитку соціологічних ідей.
4. Робота М. Вебера «Наука як покликання і професія».
5. Робота М. Вебера «Політика як покликання і професія».

Контрольні питання

1. Яку роль відіграли ідеї праці М. Вебера «Протестантська етика і дух капіталізму» у розвитку розуміючої соціології?
2. У чому полягає сенс «свободи від оцінки» в соціологічній і економічній науках?
3. Які типи соціальної поведінки виокремив М. Вебер?
4. Що таке легітимний порядок?
5. У чому полягає сенс «розуміючої соціології»?

Теми повідомлень

1. Проблеми раціональності в теорії М. Вебера.
2. Поняття соціології і сенсу соціальної дії.

Методичні рекомендації до семінару «Розуміюча соціологія М. Вебера»

При вивченні концепції М. Вебера особливу увагу необхідно звернути на такі моменти. Проблема розуміння є однією з центральних у концепції М. Вебера, тому його соціологічну концепцію називають «розуміючою соціологією». Соціологія вивчає поведінку індивідів або групи індивідів. Це – «атоми», «клітинки» соціології.

При вивченні концепції М. Вебера слід звернути увагу на ключові її поняття (дія, соціальна дія, сенс, ідеальний тип, поведінка) та їх інтерпретацію, яка відобразить специфіку соціології М. Вебера як «розуміючої». Поведінка – загальна категорія діяльності. Аналіз соціальних взаємодій безпосередньо пов'язаний з осмисленням, розумінням природи соціальної взаємодії в поєднанні раціонального та нераціонального.

У дослідженнях М. Вебера яскраво проявляється ціннісна проблематика, а саме – вплив ієрархії цінностей на поведінку індивідів. Зокрема, у праці М. Вебера «Протестантська етика і дух капіталізму» розглядається вплив цінностей протестантської релігії на певні моделі економічної поведінки.

М. Вебер розглядає основні типи соціальної дії (цілераціональну, ціннісно-раціональну, традиційну і афективну). Ідеальний тип виступає як інструмент пізнання соціальної дійсності, конкретних історичних явищ. Студенти мають спробувати підібрати історичні приклади соціальних дій, в яких буде переважати той чи інший тип соціальної дії.

Аналізуючи людську поведінку, М. Вебер звертається до конкретних сфер людської діяльності – науки і політики (у працях «Наука як покликання і професія» і «Політика як покликання і професія»). Значний вплив на інтерес до цих проблем і формулювання основних ідей здійснила реальна діяльність М. Вебера як політика, а також його діяльність як вченого-соціолога. У праці «Політика як покликання і професія» М. Вебер аналізує, що таке політика, які можуть бути форми і види політичного панування, дає поняття легітимності, пропонує типологію легітимності, виділяючи різні її різновиди (легальний тип, традиційний і харизматичний).

М. Вебер аналізує різні фактори, що впливають на більш-менш успішну діяльність політиків, виділяє основні якості, котрими має володіти політик, щоб бути їм «за покликанням». У роботі «Наука як покликання і професія» М. Вебер дає характеристику наукового знання, наголошуючи на необхідності розвитку спеціалізації в науці, а також взаємозв'язку наукового і художнього бачення світу.

Семінар 7

Тема 7. Соціологічна концепція В. Парето

План

1. Еволюція цінностей В. Парето та їх вплив на формування соціологічних поглядів.
2. Соціологія як наука в концепції В. Парето.
3. Теорія соціальної поведінки В. Парето, її сутність і основні принципи аналізу.
4. Теорія еліт В. Парето.

Контрольні питання

1. Які значення вкладає В. Парето в поняття «опади» і «похідні»?
2. Як характеризує В. Парето еліту? Як класифікує і типологізує різні види еліт?
3. У чому полягає сутність циркуляції еліт за В. Парето?
4. «Леви» і «лисиці», «рантьє» і «спекулянти»: характеристики цих типів еліти.

Теми повідомлень

1. Порівняльний аналіз поглядів В. Парето і Е. Дюркгейма стосовно соціології як науки.
2. Теорія еліт В. Парето і її значення для соціології політики і політології.
3. Ідея «трансформації демократії» в концепції В. Парето.

Методичні рекомендації до семінару «Соціологічна концепція В. Парето»

При вивченні соціологічної концепції В. Парето особливу увагу необхідно приділити наступним моментам. В. Парето вивчає нелогічну і ірраціональну поведінку людини. Намагаючись раціонально пояснити ірраціональні підстави поведінки людини, В. Парето створює теорію соціальної поведінки, в основі якої – поділ дій на логічні і нелогічні, а підставою такого поділу є співвідношення в них засобів і цілей. В. Парето вводить поняття «опади» і «похідні» для пояснення різних мотивів людської поведінки, що дозволяє вийти на механізми маніпуляції в суспільстві.

В. Парето розробив «теорію еліти», яка безпосередньо пов'язана з його уявленнями про людську поведінку і з його баченням суспільств як рівноважної системи. В. Парето послідовно вивчає принципи і механізми підтримки рівноваги в суспільстві; визначає роль в цьому процесі еліти. На думку В. Парето, еліту (або вищий шар) складають люди, які володіють найбільш високими показниками в тій чи іншій сфері діяльності. Види еліт – економічна і політична, правляча і неправляча. В. Парето говорить про основні якості, якими

повинні володіти представники еліти, щоб здійснювати управління «за допомогою сили» або «за допомогою переконання». Назви представників еліти відповідно до їх переважаючих якостей і способів правління – «леви» і «лисиці» в сфері політики, «рантьє» і «спекулянти» в сфері економіки – відображають характерні для них способи поведінки. В. Парето розглядає процес циркуляції еліти (переміщення представників з нижчого шару в вищий і навпаки), типи еліт, закони циркуляції еліт (змінюється склад еліт, а також чергуються види еліт), функціональність процесу циркуляції еліт (підтримка соціальної рівноваги) і наслідки порушення циркуляції еліти (занепад еліти, накопичення в складі еліти людей, що не володіють якостями, необхідними для здійснення управління масами), а також альтернативу циркуляції еліт – революцію.

Слід звернути увагу на співвідношення ідей В. Парето з ідеями інших соціологів та психологів XIX-XX ст. Особливий інтерес при цьому представляє порівняльний аналіз за таких напрямків: раціональне уявлення ірраціональності людської поведінки (В. Парето і З. Фрейд); типологія соціальної дії (М. Вебер і В. Парето); соціологія як наука; роль цінностей в пізнанні соціальних явищ; ставлення до об'єкта вивчення (Е. Дюркгейм і В. Парето); проблема революції: її причини і форми (К. Маркс і В. Парето).

Тематичний блок 3 **«Американська соціологія першої половини XX ст.»**

Семінар 8 **Тема 8. Чиказька школа в соціології США**

План

1. Основні етапи в розвитку соціологічних ідей Чиказької школи.
2. Основні представники Чиказької школи і їх роль у становленні американської соціології.
3. Особливості діяльності Роберта Парка і Ернста Берджеса в Чиказькій школі.
4. Місце і роль Чиказької школи в світовому процесі розвитку соціологічної думки.

Контрольні питання

1. Яку основну мету прагнули реалізувати дослідники Чикаго? Хто проводив ці дослідження?
2. Хто запропонував термін «маргінальна особистість»? У зв'язку з якими дослідженнями?
3. Який життєвий і творчий шлях Роберта Парка? Особливості його наукової і педагогічної діяльності?
4. Який життєвий і творчий шлях Ернста Берджеса? Особливості його

наукової і педагогічної діяльності?

5. У чому полягала основна причина занепаду Чиказької школи?

Теми повідомлень

1. Особливості методологічних орієнтацій соціологів Чиказької школи.
2. Розвиток понятійного апарату теоретичних концепцій соціології в Чиказькій школі.

Методичні рекомендації до семінару «Чиказька школа в соціології США»

Особливий період у розвитку школи починається з появою в ній Ро-Берта Парку, який активно займався дослідницькою і викладацькою діяльністю. Коло його наукових інтересів дуже широке. Він вивчає процес адаптації емігрантів з Європи, спосіб життя негрів, питання соціальної екології і проблеми маргінальної особистості. Особливе місце в рамках Чиказької школи займає спільна діяльність Роберта Парка і Ернста Берджеса. Вони написали підручник «Введення в науку соціологію» (1921), який на багато років став настільною книгою американських студентів. Спільно читали курс емпіричної соціології, де виділялися основні типи методик: монографічні дослідження, історичний метод, статистичні методи.

Розглядаючи соціологічне вчення Р. Парка, слід всебічно проаналізувати концепції соціальної дистанції, маргінальної особистості і типів соціальної взаємодії (конкуренції, конфлікту, акомодатії і асиміляції). Слід спробувати не просто відтворити основні тези лекційного заняття, а застосувати методологію Р. Парка до аналізу актуальних проблем сучасного суспільства.

Зі Чиказькою школою пов'язана діяльність У. Томаса і Ф. Знанецького. Добре відомі їхні спільні твори: «Польський селянин в Європі і Америці», «Методологічні замітки». В останній роботі вони показують роль і значення соціології, дають характеристику соціальних проблем у зв'язку з розвитком техніки в суспільстві, показують місце індивіда в соціальній дійсності і основні помилки соціології здорового глузду.

Флоріан Знанецький – польський соціолог, що розвиває гуманістичну соціологію, базисні поняття якої: соціальні дії, соціальні відносини, соціальні особистості, соціальні групи, соціальні кола і соціальні ролі. При написанні робіт він використовує біографічний метод, щоденники тощо. Він збагатив американську традицію європейськими ідеями, запропонував нове бачення проблем культури, висунув оригінальні соціологічні ідеї, збагатив неформальними методами отримання соціологічної інформації.

У період з 1915 по 1935 рік Чиказька школа займала домінуюче положення в американській соціології, надаючи величезний вплив на науку. Її відмітні риси: з'єднання емпіричних досліджень з теоретичними узагальненнями, взаємозв'язок дослідницьких проектів з навчальною

діяльністю, висунення гіпотез в умовах єдиної організаційної діяльності, раціональна спрямованість на здійснення реальних практичних цілей. Для представників цієї школи були характерні широта теоретичних орієнтацій, інтерес до різноманітних методів отримання соціологічної інформації.

Семінар 9

Тема 9. Структурний функціоналізм Т. Парсонса і Р. Мертона

План

1. Загальна теорія системи дії та її витоки.
2. Т. Парсонс. Становлення концепції, основні ідеї.
3. Системно-функціональне бачення суспільства: сутність соціального порядку і соціальних змін.
4. Інтерпретація соціальних цінностей в концепції Т. Парсонса. Типові змінні.
5. Значення системного методу аналізу Т. Парсонса.
6. Особливості соціологічної концепції Р. Мертона.
7. Соціальна структура: функціональні і дисфункціональні явища. Соціальні процеси: виникнення і управління.
8. Робота Р. Мертона «Явні і латентні функції».
9. Соціологічний аналіз науки як особливого соціального інституту.

Контрольні питання

1. Назвіть основні роботи Т. Парсонса.
2. У чому полягають особливості соціологічної концепції Т. Парсонса?
3. Який метод аналізу суспільства розробляє Т. Парсонс?
4. Як визначає Т. Парсонс цінності та яку роль відводить їм у соціальному організмі?
5. Які ідеї вплинули на створення теорії Роберта Мертона?
6. У чому полягають відмінності інтерпретації поняття «аномія» Е. Дюркгейма і Р. Мертона?
7. Які чотири основні «інституційні імперативи» наукового знання?
8. Назвіть основні проблеми, дослідженням яких займався Р. Мертон.

Теми повідомлень

1. «Актор», «одиничний акт» і «дія» як ключові поняття концепції Т. Парсонса.
2. Ідея рівноваги і системний підхід в концепціях В. Парето і Т. Парсонса.
3. Робота Р. Мертона «Явні і латентні функції», її місце і значення в розвитку соціологічних ідей.
4. Місце ідей Р. Мертона в історико-соціологічному процесі.

Методичні рекомендації до семінару «Структурний функціоналізм Т. Парсонса і Р. Мертона»

На семінарському занятті слід звернути увагу на системний підхід Т. Парсонса. Т. Парсонс розглядає суспільство як систему в стані рівноваги («гомеостазису»). Суспільство являє собою, за Парсонсом, сукупність систем і підсистем. Ключовими поняттями Т. Парсонса є поняття «діяч», «ситуація», «орієнтація на діяча і ситуацію».

Найважливішою складовою теорії дії Т. Парсонса є розробка типових змінних дії. Типові змінні дії (patterns variables of action) описують в найбільш загальному вигляді орієнтацію будь-якого актора на соціальні дії з урахуванням тієї обставини, що оцінка діячем ситуації ґрунтується не тільки на його індивідуальних потребах, а й узгоджується з певними загальними для даної культури стандартами. Т. Парсонс виділяє наступні п'ять пар типових змінних дії:

- 1) універсалізм-партикуляризм;
- 2) досягнення-приписування;
- 3) афективність-нейтральність;
- 4) специфічність-дифузність;
- 5) орієнтація на себе-орієнтація на колектив.

Кожна з цих пар змінних відображає 5 основних ціннісних орієнтацій, що визначають дії індивіда в ситуації вибору.

Т. Парсонс аналізує значення типових змінних на різних рівнях: суб'єкту дії, особистості, соціальної системи і культури. Зверніть увагу на те, як розкриває взаємозв'язок між цими рівнями Т. Парсонс в роботі «Система координат дії і загальна теорія систем дії: культура, особистість і місце соціальних систем». На семінарському занятті студенти повинні навести приклади з конкретного життя, що ілюструють дію цих змінних.

Специфічним є визначення суспільства Т. Парсонса: «Суспільство – це такий тип соціальної системи будь-якого універсуму соціальних систем, який досягає найвищого рівня самодостатності як системи по відношенню до свого оточення». У цьому визначенні в повній мірі реалізується системний підхід до аналізу суспільства. Студенти можуть спробувати проаналізувати зміст цього визначення.

Велике значення в концепції Т. Парсонса має розробка системного підходу як методу пізнання. Цей метод може застосовуватися не тільки до аналізу суспільства з позицій функціонального бачення (коли домінуючими соціальними процесами виступають випадки «вдалої» або «невдалої» інтеграції), але також може бути інтерпретований з позиції теорії конфлікту.

Роберт Кінг Мерстон розробив основні принципи структурного функціоналізму, вказуючи на необхідність переходу від парсонівської універсальної теорії до теорії «середнього рівня», розглядав дисфункціональні явища і пов'язані з ними форми конфліктної адаптації. Теорія середнього рівня,

на думку Мертона, повинна послужити ланкою між загальною теорією і соціальною реальністю та її емпіричним дослідженням.

Р. Мертон відомий також як вчений, який розробив функціональні принципи соціології науки, принципи наукового знання. Основні роботи Р. Мертона: «Явні і латентні функції», «Соціологія науки», «Соціальна структура і аномія» тощо.

Незважаючи на те, що функціональний аспект концепції Р. Мертона є домінуючим, слід звернути увагу на можливості вивчення проблеми конфлікту в ціннісному реєстрі, який розкривається у концепції Р. Мертона. Так, наприклад, розглядаючи співвідношення понять «аномія» і «конфлікт», він доводить, що в суспільстві, де надається велике значення цілям без відповідного надання значення інституціональним процедурам породжується «аномія». На думку Мертона, американська культура є особливим типом: «Вона має тенденцію надавати значення цілям успіху, не звертаючи уваги на засоби». Слід зауважити, що ця тенденція визначає ціннісні акценти в американських «конфліктних» методиках (наприклад, Д. Карнегі, Д. Дена і багатьох інших).

Р. Мертон вважає, що сучасна культура наслідує трьом основним аксіомам: «перша – всі повинні прагнути однаково до високих цілей, оскільки вони доступні для всіх; друга – неможливість досягти їх в сьогоденні є тільки зупинкою на половині шляху до кінцевого успіху; третя – дійсна невдача полягає тільки в ослабленні честолюбства або його відсутності». Р. Мертон ставить проблему конфліктної адаптації в суспільстві, де відсутні або слабо працюють соціальні норми, розглядає специфіку поведінки людей з різними внутрішніми установками, причому вважає, що орієнтація в сучасному суспільстві на успіх, «не звертаючи уваги на інституційні засоби», є причиною аномії. Мертон виділяє різні форми індивідуальної адаптації (конформіст, новатор, ритуаліст, бунтівник) і розглядає для кожного типу особливості співвідношення «засоби і цілі».

Теорія середнього рівня Р. Мертона є логічним переходом від методології до методів вивчення соціальних процесів, оскільки він намагається знайти загальні закономірності у конкретних проявах соціальної реальності.

Семінар 10

Тема 10. Теорія конфлікту

План

1. Основні методологічні принципи теорії конфлікту.
2. Діалектична теорія конфлікту Р. Дарендорфа.
3. Функціональна теорія конфлікту Л. Козера.
4. Плюралізм методологічних підходів в сучасній теорії конфлікту.

Контрольні питання

1. Теорія конфлікту і «теорія порядку» Т. Парсонса.
2. Які теоретичні рівні можна виділити в концепції Р. Дарендорфа?
3. У чому бачить Л. Козер позитивні функції конфліктів?
4. Що впливає на гостроту конфлікту?
5. Як співвідносяться поняття Маркса «клас у собі» і поняття Дарендорфа «квазігрупа»?
6. Які існують можливості синтезування ідей теорії конфлікту?

Теми повідомлень

1. Робота Р. Дарендорфа «Сучасний соціальний конфлікт: есе про політику свободи».
2. Р. Дарендорф: особливості «індустріальної соціології».
3. Л. Козер про причини і гостроту конфлікту.
4. Л. Козер про умови і можливості «завершення конфлікту».

Методичні рекомендації до семінару «Теорія конфлікту»

Теорії конфлікту або концепції соціального конфлікту представляють собою один з методологічних підходів до аналізу соціальної думки. Передумови розвитку теорії конфлікту вбачають в різних напрямках соціогуманітарного пізнання. Можна виокремити два основні напрями у теорії конфлікту: концепції К. Маркса, ідеї якого послужили основою для формування діалектичної теорії конфлікту (Р. Дарендорф) і Г. Зіммеля – його основні принципи аналізу конфліктності лягли в основу функціональної теорії конфлікту (Л. Козер).

На семінарському занятті слід розглянути історію вивчення конфлікту. Перше власне соціологічне визначення поняття конфлікту було дано Р. Парком і Е. Берджессом у підручнику «Введення в соціологію». Р. Парк розглядає конфлікт як один з основних видів соціальної взаємодії (конфлікт, змагання, пристосування і асиміляція).

Теорія конфлікту являє собою самостійний напрям, за яким конфлікт розглядається як невід’ємний атрибут соціальної системи (перш за все, це розкривається в концепції Л. Козера і Р. Дарендорфа). Проблема соціальних конфліктів цікавить багатьох дослідників: А. Раппопорта, А. Смола, Т. Шеллінга, У. Самнера, Л. Уорда, А. А. Росса, Ч. Кулі, Г. Райфа, Р. Аксельрода, Дж. Е. Берджесса та ін.

При розгляді проблеми конфлікту слід звернути увагу на специфіку концепцій Р. Дарендорфа і Л. Козера як представників двох основних напрямків в теорії конфлікту – діалектичного та функціонального. Конфлікт в концепції Р. Дарендорфа розглядається як продукт «відносин влади» в соціальній системі. Оцінка конфлікту проявляється через виявлення впливу гостроти конфлікту, насильницьких або ненасильницьких форм його

врегулювання на відносини панування і підпорядкування, законність, авторитет, легітимність влади. Якщо цінність структурних змін або інших інтересів буде занадто велика, то все менше значення матимуть для учасників конфлікту ті насильницькі недержавні форми, які може прийняти конфлікт. Модель Р. Дарендорфа відображає перш за все специфіку взаємодій макрорівня, і ціна конфлікту співвідноситься насамперед із загальними структурними змінами соціальної системи і «громадським порядком».

Л. Козер розглядає конфлікт з точки зору його позитивних функцій (інновації, творчість, вихід конфліктної енергії) і негативних функцій (руйнування соціальних зв'язків і відносин, матеріальні та інші витрати), в яких виявляються параметри, що відображають «цінність» і «антицінність» конфлікту, а також аналізує ряд параметрів, що впливають на гостроту конфлікту, а, отже, на ймовірність його негативних наслідків. Л. Козер пропонує різні поведінкові схеми конфлікту в залежності від поєднання сукупності факторів (характер питань, що становлять предмет спору, тип соціальної структури, в рамках якої протікає конфлікт, співвідношення цілей, цінностей і інтересів конфлікту і внутрішньогрупових відносин тощо). Проблема ціни конфлікту розглядається Л. Козером в тісному взаємозв'язку з можливостями його завершення. Зокрема, найбільш руйнівними, виснажливими та дорогими він вважає конфлікти, в яких відсутня можливість нормативного врегулювання. У таких випадках, «якщо суперники прагнуть уникнути гри з нульовою сумою очок, результатом якої може бути або остаточна перемога, або настільки ж безумовна поразка однієї зі сторін, вони обопільно зацікавлені в створенні механізмів, здатних привести до обопільного завершення боротьби». Також він аналізує, як впливає усвідомлення учасниками зіткнення ціни конфлікту на його тривалість: «ясність цілей конфліктних груп, ступінь згоди конфліктних груп з приводу перемоги або поразки, здатність лідерів зрозуміти, чого варта перемога і переконати своїх прихильників в тому, що бажано завершити конфлікт, є вирішальними при визначенні тривалості конфлікту». Схеми Л. Козера відображають перш за все спектр внутрішньогрупових і міжгрупових конфліктів, і специфіку процесів в малих групах.

Семінар 11

Тема 11. Теорія обміну

План

1. Інтелектуальні корені теорії обміну.
2. Теорія обмін: Джорджа К. Хомманса.
3. Структуралізм обміну Пітера М. Блау.
4. Недоліки теорії обміну.

Контрольні питання

1. З якими напрямками в соціології пов'язана концепція обміну?
2. Який існує зв'язок між психологічним біхевіоризмом і теорією обміну?
3. Як співвідносяться концепція П. Блау з конфліктною і функціональною парадигмами?
4. Назвіть основні роботи Дж. Хомманса і П. Блау.
5. При аналізі яких ситуацій категорично не спрацьовують принципи теорії обміну?
6. Які ключові поняття складають понятійний апарат теорії обміну?

Теми повідомлень

1. Поняття «мережа соціального обміну» в концепції Емерсона.
2. Взаємозв'язок методологічних принципів «теорії обміну» з американською практичною психологією.
3. Роль і значення теорії обміну в історико-соціологічному процесі.

Методичні рекомендації до семінару «Теорія обміну»

Теорія обміну (як і теорія конфлікту) виникла як альтернатива «класичному» функціоналізму. Основними представниками теорії обміну є Дж. Хомманс (1910–1989) і П. Блау (1918–2002).

На формування основних методологічних принципів теорії обміну вплинули економічний утилітаризм, соціальний біхевіоризм, соціальна антропологія і постпозитивізм. Перш ніж перейти до аналізу теорій П. Блау і Д. Хомманса, слід розглянути зміст зазначених навчань. В основних принципах теорії обміну можна углядіти прояв впливу цих напрямків. Перш за все теорія обміну виходить з припущень, що в поведінці людини переважає раціональне начало, що спонукає її прагнути до отримання певних «вигод», таких як гроші, товари, послуги, престиж, повага, схвалення, дружба, любов тощо, а також з тлумачення процесу соціальної взаємодії як постійного обміну між людьми різними «нагородами» і «карами». Упорядкований обмін нагородами з метою отримання задоволення є «нормативним фундаментом соціальної системи». Про це ви можете прочитати в підручниках, в яких розглядаються основні принципи теорії Дж. Хомманса і П. Блау, а також у словниках, наприклад, у «Сучасній західній соціології» зазначається, що «обмінні операції» розглядаються як елементарні акти, з яких складається фундаментальний рівень життя, а все більш складні структурні утворення (соціальні інститути та організації) виростають з обмінних відносин».

Аналізуючи роботи Дж. Хомманса і П. Блау, зверніть увагу на особливості «операціоналізації» принципів теорії обміну до аналізу соціальної реальності, на їх сферу застосування і обмеженість принципів теорії обміну. З точки зору взаємозв'язку цінностей, конфліктів та інтеграції соціальної системи інтерес представляє, наприклад, теоретичні концепції П. Блау, але викликає

сумнів її адекватність і універсальність.

В теорії обміну практично нівелюється роль моральних цінностей у визначенні ціни конфлікту, і оцінка конфлікту відбувається не з точки зору «добра» і «зла», а як «виграш» або «програш», «прибуток» або «витрати» в результаті обміну, хоча матеріальні об'єкти і «включають щось більше, ніж просто гроші, – інші цінності, схвалення, повагу, поступки, любов, прихильність і інші менш матеріальні блага», – але знімається основний принцип моральної поведінки – безкорисливість.

Семінар 12

Тема 12. Символічний інтеракціонізм

План

1. Теоретичні передумови виникнення символічного інтеракціонізму.
2. Роль і значення Джорджа Герберта Міда в створенні теорії символічного інтеракціонізму.
3. Місце і значення концепції символічного інтеракціонізму в історико-соціологічному процесі.

Контрольні питання

1. Назвіть основні постулати теорії символічного інтеракціонізму.
2. Назвіть основні характеристики понятійного апарату концепції.
3. У чому полягає особливість характеристики проблем особистості в межах рольової теорії Дж. Міда?
4. Як розглядається Дж. Мідом проблема соціалізації особистості?

Теми повідомлень

1. Символічний інтеракціонізм та питання соціалізації особистості.
2. Дж. Мід як ідеолог американського менеджменту і ліберальний реформатор.

Методичні рекомендації до семінару «Символічний інтеракціонізм»

Символічний інтеракціонізм – теоретико-методологічний напрям в сучасній західній соціології, який основну увагу зосереджує на аналізі соціальних взаємодій в їх символічному вираженні. Особлива роль у розвитку концепції належить американському соціологу Джорджу Герберту Міду. У праці «Розум, Я і суспільство» він стверджує, що людська істота має розум тоді, коли у неї розвивається здатність:

- 1) розуміти конвенційні жести;
- 2) використовувати ці жести для того, щоб приймати роль інших;
- 3) репетирувати в уяві альтернативні варіанти дії.

Основні тези концепції: людина наділена розумом, який формується в

процесі соціальної взаємодії, що народжує сенс і символи; саме через них люди здійснюють дії і взаємодії; людина здатна модифікувати і змінювати смисли і символи в своїх діях; створюючи різні моделі дії і взаємодії, люди утворюють групи і суспільства.

Сукупність процесів взаємодії породжує суспільство і соціальних індивідів. Коли має місце складна взаємодія за участю багатьох індивідів, враховується і узагальнюється думка групи щодо загального об'єкта взаємодії, приймається роль «узагальненого іншого».

Жест, символ припускають наявність певного сенсу, який зрозумілий і співвідноситься з елементами досвіду індивіда. Жести, що мають для всіх загальне значення, Д. Мід називав «конвенціональними жестами». Жести уможливають «символізацію конкретного досвіду».

На основі символів виробляється тип поведінки і критичне ставлення до Іншого, взаємодія соціальних суб'єктів, «розмова жестів». Дж. Мід наголошує на важливості аналізу мови, співвідношення жесту і мови.

Дж. Мід багато уваги приділяв вивченню «почуття себе» – усвідомленню себе як соціальної істоти. Він виходив з того, що люди можуть розглядати себе як об'єкти, можуть творити світ, і зрозуміти людей можливо тільки тоді, коли враховується, що люди створюють символи.

Громадські структури – продукт фіксації, «кристалізації» процесів міжособистісного спілкування. Суспільство – феномен інтросуб'єктивного характеру, де важлива роль належить суб'єктивно значущим символам. Символізація – не індивідуальний процес, вона виникає в умовах певних соціальних відносин. Дж. Мід підкреслював, що людське групове життя є істотною умовою виникнення свідомості, розуму, миру суб'єктів, людських істот як організмів, що володіють «Я» людської поведінки.

Соціальна структура – сукупність суспільних інститутів, нормативів, схем взаємодії, комунікативних стандартів тощо. «І» і «Ме» – основні елементи ролівої теорії Дж. Міда, за допомоги цих понять аналізується проблема соціалізації особистості.

Соціальна зрілість індивіда характеризується тим, що він здатний відрізнити «І» і «Ме». «І» – несоціалізований, нерелексивний елемент «Я», це набір спонтанних бажань і потреб. «Ме» – це «соціальне Я», яке виробляє свідомість індивіда, «спостерігаючи себе» з перспективи інших. Між цими двома сторонами «Я» існує постійний діалог.

У процесі свого розвитку символічний інтеракціонізм зблизився із феноменологічною соціологією та етнометодологією.

Тематичний блок 4
«Формування української академічної соціології у XIX–XX ст.»

Тема 13–14
Соціологічні концепції М. Драгоманова і Б. Кістяківського

План

1. Підстави вітчизняної соціологічної науки, її основні напрямки.
2. Оригінальні наукові розробки М. Драгоманова.
3. Соціологічні погляди Б. Кістяківського.

Контрольні питання

1. Назвіть ознаки вітчизняних соціологічних концепцій, створених у XIX столітті.
2. У чому полягає специфіка соціологічних поглядів М. Драгоманова?
3. Назвіть і охарактеризуйте три типи суспільного розвитку за М. Драгомановим.
4. Назвіть основні тези вчення М. Драгоманова про федералізм?
5. Які моделі співвідношення церкви і держави аналізує М. Драгоманов?
6. До яких соціальних наслідків може призвести підпорядкування церкви державі за М. Драгомановим?
7. Як Б. Кістяківський визначав поняття громадського «прогресу» і «порядку».

Теми повідомлень

1. Концептуальні основи вітчизняної соціології XIX століття.
2. Соціологічні погляди М. Драгоманова, Б. Кістяківського.
3. М. Драгоманов як один із фундаторів української соціології.

Методичні рекомендації до семінару
«Соціологічні концепції М. Драгоманова і Б. Кістяківського»

Одним з найбільш яскравих представників української соціології є Михайло Петрович Драгоманов (1841–1895) – професор Київського університету (до 1875 року). Наукова діяльність М. П. Драгоманова як вченого охоплює широкий спектр тем, серед яких співвідношення соціології та історії, питання національності і космополітизму, проблеми прогресу.

М. Драгоманов показав, що відокремлення церкви від держави сприяє встановленню міжрелігійної толерантності та порозуміння в суспільстві: «саме політика толерантності і відокремлення церкви від держави має властивість пом'якшувати релігійні поділи і потроху встановлює зв'язок між членами однієї держави, хоча би різних релігій». Завданням держави при цьому має стати захист прав і свобод усіх релігій і всіх церков, що діють на території

конкретної країни. «Права, які має держава, обмежуються правом карати злочинні фактичні прояви небезпечних і шкідливих доктрин, а особливо позбавлення релігійних установ усяких привілеїв і підтримки і надання рівної з ними свободи». І лише в такому випадку (за такої політики держави) можливість релігійних гонінь і конфронтацій буде зведена до мінімуму.

Якщо ж церква буде підпорядкована державі, якщо буде виокремлене певне віросповідання як «національне» і, відповідно, привілейоване, то це, на думку М. Драгоманова, спричинить негативні зміни у функціонуванні соціальної системи загалом, що даватиметься взнаки у будь-якому соціокультурному та історичному контексті.

Іншим відомим українським соціологом, правознавцем і політичним діячем є Богдан Олександрович Кістяківський (1868–1920), який розробляв теорію соціології права. Аналізуючи соціологічні аспекти правових норм, вчений вважав, що правопорядок, який існує в звичайному соціумі, як правило, не являється тотожним законам, формально записаним у правових документах. Він зробив висновок про необхідність поглибленого дослідження права як соціального явища, правових уявлень народу, соціальних груп. Однією з основних робіт Б. Кістяківського є «Соціальні науки і право: нариси з методології соціальної науки і загальної теорії права» (1916).

Олександр Потебня є відомим філологом і філософом. Його працю «Народ і мова» присвячено проблемі впливу національної мови на процес становлення конкретного етносу. Знищення певної мови розглядається О. Потебнею як факт денационалізації, що призводить до зникнення оригінального етносу.

Тема 15. Соціологія політики В. Липинського

План

1. Організація наукової соціологічної діяльності в українській діаспорі.
2. Соціологія політики В. Липинського.

Контрольні питання

1. У чому полягає специфіка діяльності українських діаспорових вчених?
2. Чи вплинули західні філософські течії на погляди українських соціологів?
3. Опишіть загальні підходи до аналізу поняття «еліта» у працях українських діаспорових соціологів.

Теми повідомлень

1. Соціологічний інтелектуальний потенціал України після 1917 р.
2. Соціологічні концепції В. Липинського.
3. Соціологічні наукові досягнення українських діаспорових вчених.

Методичні рекомендації до семінару «Соціологія політики В. Липинського»

На семінарському занятті необхідно привернути увагу студентів до аналізу наукової спадщини соціологів, які працювали в еміграції. З середини 20-х рр. значна частина інтелектуальної вітчизняної еліти емігрувала за кордон через політичні репресії. Вчені-емігранти об'єднувалися і створювали наукові інститути. Українські вчені продовжували розвивати традиційну тематику української соціології, яка охоплювала питання суспільного розвитку, націотворення, сутності права. Також можна стверджувати, що саме діаспорова українська соціологія є наступницею класичної соціології, а сучасна переробка її досягнень є необхідним етапом для подальшого розвитку вітчизняної соціологічної науки. За межами України були створені соціологічні інститути та наукові об'єднання академічного типу – Український соціологічний інститут (Відень), Українське соціологічне товариство і Український інститут суспільствознавства (Прага).

Основною темою соціологічного творчості В. Липинського була поразка української революції 1918 р. Аналізуючи концепцію В. Липинського слід розглянути такі його поняття, як підкорені і недержавні нації, тактичні і стратегічні причини недержавності українського народу, монархізм, класократія.

ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Індивідуальні завдання

Індивідуальне науково-дослідне завдання (далі ІНДЗ) необхідне для систематизації, закріплення і розширення теоретичних і практичних знань з дисципліни **«Історія соціології. Соціологічна думка в Україні»**. ІНДЗ дозволяє студентам опанувати необхідними практичними навичками при вирішенні конкретних практичних завдань, розвитку навичок самостійної роботи й оволодіння методикою ведення наукових досліджень, пов'язаних з темою ІНДЗ.

Метою виконання ІНДЗ є закріплення і поглиблення теоретичного матеріалу і практичних навичок з питань курсу **«Історія соціології. Соціологічна думка в Україні»**.

ІНДЗ студенти виконують самостійно протягом вивчення дисципліни з **«Історія соціології. Соціологічна думка в Україні»** проведенням консультацій викладачем дисципліни відповідно до графіка навчального процесу.

ІНДЗ припускає зміст наступних елементів наукового дослідження:

- практична значущість;
- комплексний і системний підходи до вирішення поставленого завдання;
- використання сучасних теоретичних методологій та наукові розробки досліджень за даною темою;
- застосування творчого підходу й відбиття власного бачення вирішення поставленого завдання.

Практична значущість полягає в обґрунтуванні реальності її результатів для потреб практики. Під реальністю розуміється робота, що за своїм змістом відповідає існуючим соціальним проблемам.

Комплексний і системний підходи використовується для розкриття теми й полягає у тому, що предмет дослідження підлягає багатобічному вивченню: теоретичні положення, практичні рішення й наробітки, аналіз, шляхи поліпшення й умови реалізації. При цьому необхідно дотримувати взаємозв'язку, послідовності й логічності викладу.

Використання сучасних теоретичні методології і наукові розробки досліджень за даною темою необхідно для проведення аналізу й обґрунтування засобів поліпшення ряду аспектів предмета й об'єкта дослідження. Для цього треба використати сучасні вітчизняні й закордонні результати досліджень.

Під час вивчення дисципліни **«Історія соціології. Соціологічна думка в Україні»** студенти виконують одне ІНДЗ.

ІНДЗ повинно містити наступні розділи:

1. **Титульний аркуш** містить:

- назва вищого навчального закладу та факультету;
- назва кафедри;
- назва навчальної дисципліни;
- номер академічної групи;
- номер варіанта;
- дату подачі ІНДЗ викладачеві на перевірку – день, місяць, рік.

2. **Зміст.** Відбиває назву розділів (параграфів і т.п.) письмової роботи, які розкривають зміст ІНДЗ. Всі сторінки нумеруються (праворуч угорі). Винятком є титульний аркуш, тому нумерацію починають із цифри «2».

3. **Вступ.** Розкриває сутність, стан наукового завдання і її значення роботи. Тут же вказуються мету й завдання дослідження.

4. **Основна частина.** Розкриває наукове дослідження і відповідає обраній темі, вступу й висновкам ІНДЗ.

5. **Висновки.** У висновках указують результати, отримані при проведенні дослідження, пропозиції або рекомендації щодо вирішення поставленого завдання відповідно до результатів дослідження.

6. **Список літератури.** Джерела розміщують за абеткою прізвищ авторів або заголовків.

ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ РОБІТ

1. Причини виникнення позитивістської соціології на початку ХІХ століття.

2. Основні положення концепції О. Конта.

3. Ідея розвитку в концепції О. Конта.

4. Місце і значення ідей О. Конта в історії розвитку соціальної думки.

5. Соціологічна концепція Г. Спенсера.

6. Г. Спенсер про шляхи і стадії розвитку суспільства.

7. Значення ідей Г. Тарда, їх взаємозв'язок із концепціями ХІХ ст.

8. Проблеми культури, релігії, моралі в концепції З. Фрейда.

9. Вплив ідей З. Фрейда на розвиток соціогуманітарного знання, на духовну атмосферу і масову культуру.

10. Матеріалістична інтерпретація антропології (Ф. Енгельс).

11. Значення ідей К. Маркса і Ф. Енгельса для розвитку суспільства і соціологічної думки.

12. Георг Зіммель і конфліктний функціоналізм.

13. Конфлікт і трагедія культури.

14. Історична доля ідей Г. Зіммеля.

15. Суспільно-історична концепція Е. Дюркгейма.

16. Суть і значення концепції соціологізму.

17. М. Вебер – засновник розуміючої соціології і теорії соціальної дії.

18. Теорія еліт В. Парето.
19. Взаємовплив соціологічних ідей мислителів України і Росії.
20. Процес інституціоналізації російської і української соціології.
21. Місце і роль емпіричної американської соціології.
22. Основні етапи і відмінні риси в розвитку соціологічних ідей Чиказької школи.
23. Системно-функціональне бачення суспільств: суть соціального порядку і соціальних змін.
24. Інтерпретація соціальних цінностей в концепції Т. Парсонса. Типові змінні.
25. Діалектична теорія конфлікту: Р. Дарендорф.
26. Функціональна теорія конфлікту: Л. Козер.
27. Структуралізм обміну Пітера М. Блау.
28. Недоліки теорії обміну.
29. Роль і значення Джорджа Герберта Міда в створенні теорії символічного інтеракціонізму.
30. Місце і значення концепції символічного інтеракціонізму в історико-соціологічному процесі.
31. Теоретичні основи феноменологічної соціології.
32. Особливості феноменологічної соціології.
33. Теорія повсякденності Альфреда Шюца.
34. Етнометодологія: особливості та перспективи розвитку.
35. Теоретичні і соціально-економічні передумови виникнення критичної соціології.
36. Чарльз Мілс: проблема моральної відповідальності соціолога перед суспільством.
37. Критичний раціоналізм: К. Поппер, І. Лакатос, П. Фейерабенд та ін.
38. Тенденція синтезу в соціологічній теорії. Постмодернізм.
39. Соціологічна концепція П'єра Бурдьє.
40. Теорія структурації Ентоні Гідденса.
41. Теорія систем Нікласа Лумана.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема	Завдання	Кількість годин
1. Предмет історії соціології як науки та коло її методологічних проблем	Складіть глосарій (невеликий словник, що містить найбільш важливі наукові терміни по конкретній проблемі). Методичні рекомендації: глосарій можна скласти, користуючись Інтернет-ресурсами, а також навчальною літературою.	6
2. Позитивізм у соціології	Підготуйте есе з наступних проблем: 1. В роботі Огюста Конта «Дух позитивної філософії» дається характеристика закону інтелектуальної еволюції людства або закону трьох стадій. Згадайте назви цих стадій. Яке місце теорія трьох стадій займає в соціологічній концепції О. Конта? 2. Значне місце у філософській системі О. Конта займає класифікація наук. На підставі якого принципу здійснювалася ця класифікація? У чому її значення? 3. Деякі сучасні соціологи слід за Г. Спенсером і З.Фрейдом стверджують, що суспільство розвивається за біологічними законами, оскільки людина – це вища ланка біологічної еволюції. Як Ви оцінюєте ці судження? Чому? Наведіть свої аргументи. Чи можна повністю виключити біологічні чинники з суспільного життя? 4. В тритомній праці Г. Спенсера «Принципи соціології» висунуто тезу: суспільство є організмом або понадорганічним агрегатом. Головне в соціології Г. Спенсера – «закон універсальної еволюції». Звертаючись до його творів, покажіть, як соціолог аргументує свою позицію. Методичні рекомендації: У процесі підготовки письмової роботи, слід познайомитися з першоджерелами (монографіями О. Конта), а також зі статтями, представленими в періодичних виданнях. Незнайомі терміни повинні бути	6

	проінтерпретовані (визначення цих термінів можна знайти в Інтернет-ресурсах).	
3. Психологічний напрямок в соціології XIX–XX ст.	<p>1. Складіть глосарій (невеликий словник, що містить найбільш важливі наукові терміни по конкретній проблемі).</p> <p>2. Підготуйтеся до дискусії на тему: «Домінуючі типи соціального характеру в сучасному українському суспільстві».</p> <p>3. Підготуйте есе з наступних проблем:</p> <p>1) З. Фрейд звертається до цілого ряду образів давньогрецької міфології. Назвіть кілька таких образів, поясніть сенс звернення до них та інтерпретуйте їх з позицій психоаналізу.</p> <p>2) Як Ви можете тлумачити такі висловлювання З. Фрейда: «Свобода індивіда не є завоюванням цивілізації. До виникнення останньої свободи було значно більше, хоча справедливо і те, що тоді вона в основному не мала цінності, оскільки індивід навряд чи міг захистити її» (З.Фрейд «Незадоволеність культурою»). Які соціально-значущі проблеми зачіпаються в цьому висловлюванні?</p> <p>Методичні рекомендації:</p> <p>1. Словник можна скласти, користуючись Інтернет-ресурсами .</p> <p>2. Готуючись до дискусії, необхідно познайомитися з працею Е. Фромма «Втеча від свободи».</p> <p>3. Готуючи письмові відповіді на поставлені питання, необхідно попередньо ознайомитися з першоджерелами (роботами З. Фрейда).</p>	6
4. Марксистський напрямок в соціології	<p>1. Підготуйте бібліографію з даної теми.</p> <p>2. Підготуйте есе з наступних проблем:</p> <p>1) К. Маркс писав: «Я розглядаю систему буржуазної економіки в наступному порядку: капітал, земельна власність, наймана праця, держава, зовнішня торгівля, світовий ринок. Під першими трьома рубриками я досліджую економічне життя трьох великих класів, на які розпадається сучасне буржуазне суспільство; взаємний зв'язок трьох інших рубрик очевидний».</p>	6

	<p>Як класовий підхід до аналізу соціальних процесів реалізується в творах К. Маркса?</p> <p>2) В чому полягає особливість аналізу ідей К. Маркса в роботі Р. Арона «Етапи розвитку соціологічної думки»?</p> <p>3. Підготуйтеся до дискусії на тему: «Феномен кольорової революції».</p> <p>Методичні рекомендації: Готуючись до дискусії, необхідно прочитати статтю: Д. Лейн. «Цветная» революция как политический феномен. Социология: теория, методы, маркетинг. 2010. №1. С.16–37.</p>	
<p>5. Соціологізм у концепції Е. Дюркгейма</p>	<p>1. Підготуйте есе з наступних проблем:</p> <p>1) Е. Дюркгейм розробив два види аналізу: каузальний і функціональний. У чому особливість кожного? Який головний принцип кожного з них? У чому полягають особливості суспільства при каузальному і функціональному підходах?</p> <p>2) Е. Дюркгейм, розглядаючи питання щодо цінносних і реальних суджень, ставить подвійну мету: по-перше, показати, як соціологія може сприяти вирішенню філософської проблеми; по-друге, розсіяти деякі забобони, об'єктом яких буває так звана позитивна соціологія.</p> <p>Проти яких забобон виступає Е. Дюркгейм?</p> <p>2. Підготуйтеся до дискусії на тему: «Евристичний потенціал соціологічних ідей Е. Дюркгейма».</p> <p>Методичні рекомендації: Готуючись до дискусії, необхідно познайомитися з працями Е. Дюркгейма «Самогубство», «Методи соціології» і спробувати зіставити цей теоретичний матеріал з сучасними соціологічними концепціями.</p>	6
<p>6. Розуміюча соціологія М. Вебера</p>	<p>1. Підготуйте есе з проблеми: Напрямок, який в соціології представляє М. Вебер, називається «розуміючою соціологією». Чому? Які з робіт М. Вебера допомогли б знайти відповідь? Яким чином?</p>	6

	<p>Аргументуйте свою позицію.</p> <p>2. Складіть глосарій по цій темі.</p> <p>3. Підготуйтеся до дискусії на тему: «Харизматичне лідерство в історії української політики».</p> <p>Методичні рекомендації:</p> <p>1. Готуючись до дискусії, необхідно прочитати роботу М. Вебера «Політика як покликання і професія».</p>	
7. Соціологічна концепція В. Парето	<p>1. Підготуйте есе з наступних проблем:</p> <p>1) Чим відрізняються визначення еліти в широкому та вузькому розумінні? Обґрунтуйте, який з цих підходів представлений в концепції В. Парето.</p> <p>2) Як Ви можете інтерпретувати висловлювання В.Парето про те, що «історія – це кладовище аристократії»? Які ідеї В. Парето ілюструє цим висловлюванням?</p> <p>2. Проведіть порівняльний аналіз поглядів В. Парето та інших представників:</p> <p>а) К. Маркса; б) З. Фрейда; в) М. Вебера; г) Е. Дюркгейма; д) Г. Спенсера.</p> <p>Методичні рекомендації:</p> <p>Проводячи порівняльний аналіз, необхідно перечитати конспекти лекцій за відповідних темах і спробувати знайти моменти подібності та відмінності.</p>	6
8. Чиказька школа в соціології США	<p>1. Підготуйте есе з наступних проблем:</p> <p>1) В «Історії теоретичної соціології» Ю. Давидов відзначає, що стабілізаційна свідомість – це тип соціальної свідомості, що виражає прагнення до зміцнення духовних основ культури і етико-культурних основ громадського порядку, воно протистоїть кризовій свідомості. В яких категоріях, як правило, виражається стабілізаційна свідомість?</p> <p>2) У 1928 р. Роберт Парк представив поняття «маргінальність». Яка доля терміна «маргінальність» в історії соціологічної думки?</p> <p>2. Підготуйте бібліографію з даної теми.</p> <p>3. Підготуйтеся до дискусії на тему:</p>	6

	<p>«Проблема маргінальності в сучасній Україні».</p> <p>Методичні рекомендації:</p> <p>1. Бібліографію з даної теми можна скласти, користуючись Інтернет-ресурсами, а також інформацією, яку можна знайти в бібліотеці ХГУ «НУА».</p> <p>2. Готуючись до дискусії, необхідно спробувати вирішити проблему маргінальності на двох рівнях: суб'єктивному («Як я був маргіналом») і об'єктивному («Які маргінальні групи існують в українському суспільстві»).</p>	
<p>9. Структурний функціоналізм Т. Парсонса і Р. Мертон</p>	<p>1. Підготуйте есе з наступних проблем: Згідно Т. Парсонсу, цінності – це ідеальні уявлення про бажаний тип соціальної системи, що визначають її інтегративну цілісність. Згідно Г. Зиммелю, цінності – елементи культури, що визначають її форму і зміст, а також конфлікт між ними. Виявіть і проаналізуйте сутнісні подібності та відмінності цих визначень.</p> <p>2. Підготуйтеся до дискусії на тему: «Функції та дисфункції телебачення».</p> <p>Підготуйтеся до дискусії на тему: «Девіантна соціологія Р.Мертон: її рецепція в українській науці».</p> <p>Методичні рекомендації: Готуючись до дискусії, необхідно вивчити особливості функціонального аналізу Т.Парсонса, а також познайомитися з Інтернет-інформацією про роль телебачення в сучасному суспільстві. Готуючись до дискусії, необхідно спробувати проаналізувати проблему девіантності на прикладі таких явищ, як дідівщина, гопники, скінхеди тощо.</p>	6
<p>10. Теорія конфлікту</p>	<p>1. Складіть глосарій (невеликий словник, що містить найбільш важливі наукові терміни по конкретній проблемі).</p> <p>2. Підготуйте бібліографію з даної теми.</p> <p>Методичні рекомендації: 1. Словник можна скласти, користуючись</p>	6

	<p>Інтернет-ресурсами.</p> <p>2. Бібліографію з даної теми можна скласти, користуючись Інтернет-ресурсами, а також інформацією, яку можна знайти в бібліотеці ХГУ «НУА».</p>	
11. Теорія обміну	<p>Складіть глосарій (невеликий словник, що містить найбільш важливі наукові терміни по конкретній проблемі).</p> <p>Методичні рекомендації:</p> <p>Глосарій можна скласти, користуючись Інтернет-ресурсами, а також навчальною літературою.</p>	10
12. Символічний інтеракціонізм	<p>1. Підготуйте есе з наступних проблем:</p> <p>1) У роботі «Від жесту до символу» Дж. Мід писав: «... голосовий жест має таке значення, яким не володіє жоден інший жест. Ми не можемо бачити себе тоді, коли наші обличчя приймають певні вирази. Нам набагато простіше затримати свою увагу в тому випадку, коли ми чуємо свій голос». Яке місце займає ця характеристика в системі символів і жестів в концепції Дж. Міда? Чому? Проаналізуйте цю проблему.</p> <p>2) Дж. Мід писав: «Ми говоримо про соціальні умови виникнення самості як об'єкта. На додаток до мови ми зустріли ще дві ілюстрації, одну в грі (play), іншу – в змаганні (game), і я хочу підсумувати і розширити свої погляди на ці проблеми». Прокоментуйте цей вислів. Дайте приклади, коли має місце «play», коли – «game».</p> <p>Методичні рекомендації:</p> <p>Творче есе можна написати, використовуючи навчальну літературу з історії соціології.</p>	10
13–14. Соціологічні концепції М. Драгоманова і Б. Кістяківського	<p>Напишіть творче есе на такі теми:</p> <p>1. Поняття децентралізації та федералізму в творчості М. Драгоманова.</p> <p>2. Специфічні особливості соціології права М.Кістяківського.</p> <p>Методичні рекомендації:</p> <p>Творчі есе можна написати, використовуючи навчальну літературу з української соціології.</p>	10

<p>15. Соціологія політики В. Липинського</p>	<p>Напишіть творчі есе на такі теми: 1. Вплив західних соціологічних концепцій на становлення поглядів В. Липинського. 2. Основні підходи до концепту еліти в роботах українських діаспорових соціологів. Методичні рекомендації: Творчі есе можна написати, використовуючи навчальну літературу з української соціології.</p>	<p>6</p>
---	--	----------

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЗАЛІКУ ТА ІСПИТУ

Питання до заліку

1. Історія соціології як історичний досвід вирішення універсальних проблем.
2. Позитивізм у соціології.
3. Особливості позитивізму Г. Спенсера.
4. Соціологічна концепція Г. Тарда.
5. Соціологічна концепція Г. Лебона.
6. Концепція соціального характеру Е. Фромма.
7. Теорія еліт В. Парето.
10. Теорія нераціональної дії В. Парето.
11. Основні типи соціальної дії в концепції М. Вебера.
12. Е. Дюркгейм: теорія самогубств.
13. Соціальна солідарність у концепції Е. Дюркгейма.
14. Соціологічні погляди В. Парето.
15. Соціологічна концепція Е. Дюркгейма.
17. Соціологічні ідеї К. Маркса.
18. Соціологічні та соціально-психологічні ідеї З. Фрейда.
19. Типи соціальної дії в концепції М. Вебера.
20. Політична соціологія М. Вебера.
21. Праця М. Вебера «Протестантська етика і дух капіталізму».

Питання до іспиту

1. Основні етапи в розвитку історії соціології.
2. Позитивізм О. Конта.
3. Закон трьох стадій і класифікація наук О. Конта.
4. Особливості позитивізму Г. Спенсера.
5. Теорія індустріального і військового товариств Г. Спенсера.
6. Основи марксистської соціології.
7. Теорія суспільних формацій К. Маркса.
8. Теорія класів і класової боротьби К. Маркса.
9. Концепти базису і надбудови К. Маркса.
10. Психологічний напрям у класичній соціології.
11. Соціологічна концепція Г. Тарда.
12. Соціологічна концепція З. Фрейда.
13. Соціологічна теорія Е. Фромма.
14. «Втеча від свободи» Е. Фромма.
15. Концепція репресивного суспільства З. Фрейда.
16. Соціальні типи особистості в концепції Е. Фромма.
17. Теорія соціальної дії М. Вебера.
18. Типи легітимного панування (М. Вебер).
19. «Протестантська етика і дух капіталізму» М. Вебера.
20. Е. Дюркгейм: теорія самогубств.
21. «Метод соціології» Е. Дюркгейма.
22. «Про поділ суспільної праці» Е. Дюркгейма.
23. Соціологічні погляди В. Парето.
24. Теорія еліт В. Парето.
25. Соціологічні ідеї Р. Парка і Е. Берджеса.
26. Емпірична американська соціологія.

27. Дослідження У. Томаса і Ф. Знанецького «Польський селянин в Європі і Америці».
28. Концепція маргінальної особистості Р. Парка.
29. Концепція соціальної дистанції Р. Парка.
30. «Екологія людини» Р. Парка.
31. Концепти конкуренції, конфлікту, акомодатії та асиміляції Р. Парка.
32. «Визначення ситуації» У. Томаса.
33. Теорія конфлікту Л. Козера.
34. Реалістичні і нереалістичні конфлікти (Л. Козер).
35. Групостворюючі і групозберігаючі функції конфлікту (Л. Козер).
36. «Функції соціального конфлікту» Л. Козера.
37. Загальна характеристика структурного функціоналізму.
38. Соціологічна концепція Т. Парсонса.
39. Схема AGIL Т. Парсонса.
40. Соціальна система, підсистеми та функції (Т. Парсонс).
41. Явні та латентні функції і дисфункції (Р. Мертон).
42. Теорія девіантної поведінки Р. Мертона.
43. Загальна характеристика теорії обміну.
44. Теорія мотивації Г. Макклеланда.
45. Соціальний біхевіоризм Б. Скіннера.
46. Теорія соціального обміну Дж. Хоманса.
47. Теорія символічного інтеракціонізму.
48. Чиказька школа в американській соціології.
49. Т. Парсонс і Р. Мертон: співвідношення ідей і поглядів.
50. Основні віхи у розвитку емпіричної американської соціології.
51. Соціологічна концепція Дж. Міда.
52. Символічний інтеракціонізм Ч. Кулі.
53. Ч. Кулі: концепція «дзеркальної особистості».
54. Драматургічна соціологія І. Гофмана.

55. Самість і «узагальнений інший» в концепції Дж. Міда.
56. Символічний інтеракціонізм Дж. Міда, Ч. Кулі і І. Гофмана.
57. Предмет історії соціології як науки і коло її методологічних проблем.
58. Співвідношення предмета історії соціології та предмета соціології.
59. Історія соціології як історичний досвід вирішення універсальних проблем і засвоєння світового досвіду розвитку теоретичної думки.
60. Принципи та методи історико-соціологічного пізнання.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА З КУРСУ	5
КРИТЕРІЇ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ	6
КОНТРОЛЬ ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПЛАНУ СТУДЕНТА	6
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ	7
НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА З КУРСУ	8
ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ З КУРСУ	15
ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ З КУРСУ	17
<i>Тематичний блок 1. Соціологічні вчення XIX ст.</i>	17
Тема 1. Предмет історії соціології як науки та коло її методологічних проблем	17
Тема 2. Позитивізм у соціології	18
Тема 3. Психологічний напрям у соціології XIX–XX ст.	21
Тема 4. Марксистський напрям у соціології	23
<i>Тематичний блок 2. Західноєвропейська соціологія XX ст.</i>	24
Тема 5. Соціологізм у концепції Е. Дюркгейма	24
Тема 6. Розуміюча соціологія М. Вебера	26
Тема 7. Соціологічна концепція В. Парето	28
<i>Тематичний блок 3. Американська соціологія першої половини XX ст.</i>	29
Тема 8. Чиказька школа в соціології США	29
Тема 9. Структурний функціоналізм Т. Парсонса і Р. Мертона	31
Тема 10. Теорія конфлікту	33
Тема 11. Теорія обміну	35
Тема 12. Символічний інтеракціонізм	37
<i>Тематичний блок 4. Формування української академічної соціології у XIX – XX ст.</i>	39
Тема 13–14. Соціологічні концепції М. Драгоманова і Б. Кістяківського	39
Тема 15. Соціологія політики В. Липинського	40
ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ	42
ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ РОБІТ	43
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	45
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЗАЛІКУ ТА ІСПИТУ	51

Навчальне видання

ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ. СОЦІОЛОГІЧНА ДУМКА В УКРАЇНІ

Методичні рекомендації для студентів,
які навчаються за спеціальністю 054 – Соціологія
(заочно-дистанційна форма навчання)

А в т о р - у п о р я д н и к БАТАЄВА Катерина Вікторівна

В авторській редакції
Комп'ютерний набір *К. В. Батаєва*

Підписано до друку 15.02.2021. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Таймс».
Ум. друк. арк. 2,7. Обл.-вид. арк. 3,7.
Тираж 90 пр. Зам. №

План 2020/21 навч. р., поз. № 2 у переліку робіт кафедри

Видавництво
Народної української академії
Свідоцтво № 1153 від 16.12.2002.

Надруковано у видавництві
Народної української академії

Україна, 61000, Харків, МСП, вул. Лермонтовська, 27.